

1821-2021

10 Συνέδρια για τὰ 200 χρόνια
τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Γ' ΣΥΝΕΔΡΙΟ

«Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί διαφύλαξη τῆς Ἐθνικῆς Ταυτότητος-
Νεομάρτυρες, Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός-Ἐπαναστατικά Κινήματα»

Χαράλαμπος Μηνάογλου

Δρ Νεότερης Ίστορίας

Τὸ Ρωσικὸ Κόμμα

1768-1821

Τὰ χρόνια γύρω ἀπὸ τὸν πρῶτο ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' ρωσο-ὀθωμανικὸ πόλεμο (1768-1774) ἡ ρωσικὴ διπλωματία ἔθεσε γερὰ τὰ θεμέλια τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας. Τὸ ρωσικὸ κόμμα βέβαια σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ἄλλα ξενικὰ κόμματα, τὰ ὁποῖα δημιουργήθηκαν μὲ ἀδρούς χρηματισμοὺς καὶ ἀπαρτίστηκαν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ μισθοδοτούμενους Φαναριῶτες, ὑπῆρξε κατὰ μίαν ἔννοια αὐτοφυές, δηλαδὴ προϋπήρχαν ρωσόφιλοι πυρῆνες μέσα στὸν Ἑλληνισμό, τουλάχιστον ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 18^{ου} αἰῶνα². Δὲν ἀναφερόμαστε σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο στὴν γενικευμένη κλίση τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Ρωσία καὶ στὴν θεώρησή της ὡς ὀρθόδοξης ὑπερδύναμης. Στὴν οὐσία αὐτὴ ἡ θεώρηση ὑπῆρξε καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας³. Ἀναφερόμαστε στὴν προσπάθεια νὰ δημιουργηθοῦν συγκεκριμένοι πυρῆνες μὲ πολιτικὴ προοπτικὴ καὶ διπλωματικὴ ἐκπαίδευση, οἱ ὁποῖοι θὰ ὑπηρετοῦσαν τὴν ρωσικὴ πολιτικὴ⁴.

1. Βλ. Isabel de Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*, New Haven 1981. J. Alexander, *Catherine the Great: Life and Legend*, Oxford 1989. Héléne Carrère d'Encausse, *Αἰκατερίνη Β'· Μία χρυσὴ ἐποχὴ γιὰ τὴν Ρωσία*, μετ. Κατερίνα Δασκαλάκη, Ἀθήνα 2006.

2. Βλ. J. Petropoulos, *Πολιτικὴ καὶ συγκρότηση κράτους στὸ ἑλληνικὸ βασίλειο (1833-1843)*, μετ. Ν. Διαμαντοῦρος, τ. Α', Ἀθήνα 1985, σ. 54.

3. Βλ. σχετικὰ Κ. Παπουλίδης, *Ἑλληνορωσικά*, Θεσσαλονίκη 1988. Κ. Παπουλίδης, *Ἀρχειογραφικὰ καὶ ἱστοριογραφικὰ τῆς Ρωσίας*, Θεσσαλονίκη 2000. Χ. Λασκαρίδης, «Τὰ πολιτικὰ σχέδια τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Παΐσιου πρὸς ἀνασύσταση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ οἱ Ρῶσοι (17^{ος} αἰῶνας)», σσ. 313-318 καὶ σσ. 335-339.

4. Παρότι δὲν μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ τέτοιους πυρῆνες στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία πρὶν ἀπὸ τὸν 18^ο αἰῶνα, ἐν τούτοις Ἕλληνες ὑπηρετήσαν τὴν ρωσικὴ διπλωματία ὡς διπλωμάτες τῶν Τσάρων καθ' ὅλη τὴν περίοδο ἀπὸ τὸν 15^ο αἰῶνα ὡς τὴν Ἐπανάσταση. Τὰ πιὸ γνωστὰ ὀνόματα εἶναι: Ἰωάννης Παλαιολόγος-Ράλλης καὶ οἱ δύο γιοὶ του Δημήτριος καὶ

Ὁ Ἑλληνισμὸς προσπάθησε νὰ βρεῖ ἀνάμεσα σὲ ἄλλους ἐλεύθερους ὀρθόδοξους λαοὺς στήριγμα, ὥστε νὰ ἀπελευθερωθεῖ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὰ χρόνια τοῦ πατέρα τοῦ Πέτρου Α', ὁ Ἑλληνισμὸς στράφηκε πρὸς τὸν ἄλλο ἰσχυρὸ ὀρθόδοξο ἡγεμόνα, τὸν Ζηνόβιο Χεμλίνσκι (c. 1595-1657)⁵. Πρόκειται γιὰ τὸν ἡγέτη τῶν Κοζάκων τῆς Οὐκρανίας, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἀκραιφνῆς ὀρθόδοξος, πολέμησε τὴν Οὐνία στὰ ἐδάφη τῆς πολωνο-λιθουανικῆς κοινοπολιτείας, νίκησε τοὺς Τατάρους τῆς Κριμαίας καὶ ὑποχρέωσε τοὺς Ὄθωμανοὺς νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἀνεξαρτησία του. Τὸ βραχύβιο κράτος του, τὸ ὁποῖο ἰσχυριζόταν ὅτι ἀποτελοῦσε τὴν γνήσια συνέχεια τῆς Ρωσίας τοῦ Κιέβου, ἐκτεινόταν στὰ σημερινὰ οὐκρανικὰ ἐδάφη καὶ εἶχε ὡς πρωτεύουσά του τὸ Κίεβο. Ἡ σύμπραξη, ὅμως, Πολωνῶν, Ὄθωμανῶν καὶ Τατάρων ἐναντίον του, τὸν ἀνάγκασαν νὰ γίνει ὑποτελεῖς τοῦ πατέρα τοῦ Πέτρου καὶ μετὰ τὸν θάνατό του νὰ ἐνωθεῖ ἢ ἐπικράτειά του μὲ τὸ ἀνερχόμενο τότε ρωσικὸ βασίλειο. Πέρα ἀπὸ τὴν ἀναγνώρισή του ἀπὸ Ἑλλήνες ἱεράρχες ποὺ τὸν καλοῦσαν νὰ ἀπελευθερώσει τὴν Κωνσταντινούπολη, ὑπῆρξαν καὶ Ἑλληνες λόγιοι, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν νὰ πανηγυρίσουν τὶς ἐπιτυχίες του καὶ νὰ τοῦ ἀφιερῶσουν ἔργα τους⁶. Γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ Λαόνικος Ζαμίτρης:

«Ὡς καθὼς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα παλαιὰ ἐλευθερώθητε ἀπὸ τὸ σκότος τῆς ἀγνωσίας καὶ ἀπὸ τὴν πλάνην τῆς εἰδωλολατρείας καὶ ἐλάβετε τὴν χάριν τοῦ βαπτίσματος, μὲ τὴν ὁποίαν ἡξιώθητε τῆς οὐρανίου πολιτείας, εἰς τὸν αὐτὸν τρόπον νὰ ἐπιμελήθητε νὰ ἀναγκασθῆτε νὰ ποδώσετε χάριν ἀντὶ χάριτος, τώρα λέγω ποῦ ἔχετε ἰκανὲς δύνამες καὶ θράσος ἀνίκητον, καὶ ὄχι νὰ φανῆτε ἀγνώμονες πρὸς αὐτὴν ὡσὰν τᾶλλα γένη τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἔκαμε μεγάλες καὶ ἀθανάτους εὐεργεσίας, ἀμὴ νὰ τὴν ἐλευθερώσετε ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν μεγάλην

⁵ Ἐμμανουήλ, Θεόδωρος καὶ Δημήτριος Λάσκαρης καὶ Γεώργιος Ταρχανιώτης (15^{ος} αἰ.), Ἀνδρέας Χαλκοκονδύλης καὶ Μουζάλων (16^{ος} αἰ.), Νικόλαος Σπαθάριος καὶ Ἰωάννης Ρεπέτας (17^{ος} αἰ.). Βλ. G. Alef, «Diaspora Greeks in Moscow», *Byzantine Studies* 6 (1979), σσ. 26-34. Κ. Παλαιολόγος, «Ἑλληνες διπλωμάτες ἐν Ρωσίᾳ κατὰ τὴν ΙΕ' καὶ ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα», *Παρνασσός* 10 (1886), σσ. 32-39. Ν. C. Pappas, *Greeks in Russian military service in the late eighteenth and early nineteenth centuries*, Thessaloniki 1991, σ. 62.

⁵ Βλ. G. Vernadsky, *Bohdan: Hetman of Ukraine*, New Haven, 1941. S. Velychenko, *The Influence of Historical, Political, and Social Ideas, on the Politics of Bohdan Khmelnytsky and the Cossack Officers between 1648 and 1657*, PhD thesis, University of London, 1981.

⁶ Βλ. Δ. Ζακυθηνός, «Μεταβυζαντινὴ καὶ νεωτέρα ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία», *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 49 (1974), σσ. 85-86.

τοῦ δεινοτέοικουμένης ἠφάνισε. Δι εἰς τὴν σὴμλόν σου διαπαρὰ ὕστερ τῶν Ῥώσων, καιρὸν Ἀλείμοναρχῶν, τμιμητῆς ἀκτας κάποιιο τρὸς του δι κατασκάφη τὸν αὐτὸν τ Λέχων, ὀπό ἐπῆρες καὶ λασες, ποῦ Καὶ ὡς καθι σημάδι τοῦ τὸ σημάδι π βέβαιον πῶς κατὰ βαρβά ἐνίκησεν εἰς καταχαλῶντ ἐδικῆς μου δ τῆς μεγαλοτ μίαν μεγάλι ἀναστεναγμα καὶ διὰ ἐμέν ὀπόταν διὰ τ πίστεώς του Ἦδη ὅμως ἀπὸ ἀποκλειστικὰ πρὸς

⁷ Α. Ζαμίτρης, «Ἡ νὰ τῶν Ἐνετῶν», στό: *É publiés par des Grecs a*

τοῦ δεινοτάτου τυράννου, ὁ ὁποῖος αὐτήν, ποῦ ἐστάθηκεν ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸ φῶς, τὴν ἡμαύρωσε, καὶ ὀλίγον λείπει καὶ τὴν πίστιν ἠφάνισε. Διὰ τοῦτο τὴν προσφέρνω ἔμπροσθέν σου ἀκκουμισμένην εἰς τὴν σημαίαν σου καὶ εἰς τὴν ἀνδρείαν σου μὲ τὸ γενναῖον σύμβολόν σου· διατὶ εἰς ἄλλον δὲν ἔχει βαλμένην τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας της παρὰ ὕστερα ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς ἐσένα καὶ εἰς τὸ ἰσχυρότατον γένος τῶν Ῥώσων, διὰ νὰ τὴν κάμῃς νὰ φάνῃ πάλιν βασίλισσα ὡς ἦτον εἰς τὸν καιρὸν Ἀλεξάνδρου καὶ Κωνσταντίνου τῶν μεγάλων τῆς οἰκουμένης μοναρχῶν, τῶν ὁποίων καὶ εἰς τὲς ἀνδραγαθίες καὶ εἰς τὲς ἀρετὲς εἶσαι μιμητῆς ἀκριβέστατος. Διατὶ, ὡς καθὼς τὸν Ἀλέξανδρον μὴν στέργοντας κάποιοι Ἕλληνες διὰ στρατηγόν τους εἰς τόπον Φιλίππου τοῦ πατρὸς του διὰ τὴν ἡλικίαν του, μὲ τὸ νὰ τοὺς καταπολεμήσῃ καὶ νὰ κατασκάψῃ τὲς χῶρες, θέλοντας καὶ δὲν θέλοντας τὸν ἐδέχθησαν· εἰς τὸν αὐτὸν τρόπον μὴν θέλοντας νὰ σὲ ἀκολουθήσουν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Λέχων, ὅπῃ ἐπαρασκευάσθηκες ἐναντίον εἰς τοὺς ἀπίστους, τοὺς ἐπῆρες καὶ τὰ κάστρη καὶ τὲς χῶρες, καὶ φουσσᾶτα πολλὰ τοὺς ἐχάλασες, ποῦ στανέως τοὺς πρέπει νὰ σὲ κρατήσουν διὰ μεγαλύτερον. Καὶ ὡς καθὼς πάλαι ὁ Κωνσταντῖνος μὲ τὸ ζωηφόρον καὶ νικηφόρον σημάδι τοῦ σταυροῦ ἐκαταπάτησε τοὺς ἐχθρούς, ἔτ'ζι καὶ σὺ ἀσήκωσε τὸ σημάδι ποῦ σοῦ προσφέρνω ἐναντίον εἰς τοὺς ἀπίστους, διατὶ εἶναι βέβαιον πῶς θέλεις τοὺς νικήσῃς καὶ θέλεις τοὺς ἀφανίσῃς, ὄντας αὐτὸ κατὰ βαρβάρων ἢ νίκη, τῶρα ποῦ ἡ γαληνοτάτη ἐτούτη πολιτεία τοὺς ἐνίκησεν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ὅλο ἓνα ἀκολουθᾷ νικῶντας τους καὶ καταχαλῶντας τους. Τοῦτο ἂν καὶ μία παραμικρὰ ἐπίδειξις εἶναι τῆς ἐδικῆς μου δουλείας πρὸς τὴν σὴν ὑψηλότητα, μεγάλυνέ την μὲ τὸ ὕψος τῆς μεγαλοπρεπείας σου, καὶ ἄς εἶσαι βέβαιος πῶς κατεβαίνει ἀπὸ μίαν μεγάλην μου προθυμίαν, μὲ τὴν ὁποίαν μὲ θερμὰ δάκρυα καὶ ἀναστεναγμοὺς παρακαλῶ ἀπὸ τὸν Θεὸν ἐγὼ διὰ ἐσένα ζῶν καὶ νίκης, καὶ διὰ ἐμένα διάσωσιν εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ ἰδῶ ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὅπῃ διὰ τὸ μέγα του ἔλεος θέλει σ' ἀξιῶσῃ νὰ γενῆς ἐκδικητῆς τῆς πίστεώς του καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐμοῦ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος»⁷.

⁷ Ἦδη ὅμως ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Πέτρου Α' οἱ ἐλπίδες στρέφονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ πρὸς τὴν Ρωσία. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἡ ρωσικὴ διπλωματία ἀπο-

7. Α. Ζαμίτρης, «Ἡ ναυτικὴ νίκη ὅπου ἐγένηκε ἀπὸ τὸν στόλον τῆς γαληνοτάτης πολιτείας τῶν Ἑνετῶν», στό: É. Legrand, *Bibliographie Hellénique: ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, vol. 2, Paris 1894, σσ. 53-54.

δύεται σε μία προσπάθεια προσεταιρισμοῦ σημαντικῶν Ἑλλήνων λογίων, ἀλλὰ ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἔμεινε στὸ παραδοσιακὸ πλαίσιο τῆς παροχῆς ὑπηρεσίας ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Ἑλλήνων⁸ ἐντὸς τῆς ρωσικῆς ἐπικράτειας⁹. Τότε μαρτυρεῖται καὶ ἡ παλαιότερη, ἀπὸ ὅσο γνωρίζουμε, προσπάθεια δημιουργίας ἐνὸς ἑλληνικοῦ ρωσόφιλου δικτύου ἐντὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Πρόκειται γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Χριστόφορου Ἀστηρόπουλου (Sternsen), ὁ ὁποῖος πέρασε ἀπὸ τὴν σουηδικὴ στῆν ρωσικὴ πλευρά, ἀφοῦ αἰχμαλωτίστηκε στὴν μάχη τῆς Πολτάβας. Αὐτὸς προσπάθησε νὰ δημιουργήσει ἕνα δίκτυο πληροφοριοδοτῶν ἀπὸ Ἑλληνες ἐμπόρους στὸ Ἰάσιο, τὸ Βουκουρέστι καὶ τὴν Βάρνα τὴν περίοδο τοῦ ρωσο-ὀθωμανικοῦ πολέμου 1717-1721¹⁰. Γιὰ τὴν ἔκταση, τὴν ἀποτελεσματικότητά καὶ τὴν τύχη τοῦ δικτύου δὲν γνωρίζουμε πολλά. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ 18^{ου} αἰῶνα ὅμως καὶ καθὼς πλησιάζουμε πρὸς τὰ 1768, ἡ ρωσικὴ διπλωματία δημιουργεῖ τὸ πρῶτο πραγματικὸ της δίκτυο ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνες τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Αὐτὸ πραγματοποιήθηκε μὲ δύο κυρίως τρόπους: τὴν κατάρτιση Ἑλλήνων στελεχῶν τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας, οἱ ὁποῖοι μετὰ ἀπὸ σπουδὲς στὶς μεγάλες Ρωσικὲς Ἀκαδημίες τῆς ἐποχῆς στάλθηκαν ὡς πρόξενοι τῆς Ρωσίας στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, καὶ τὴν ἔνταξη Ἑλλήνων διαβιούντων ἐξαρχῆς στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία στὴν διπλωματικὴ ὑπηρεσία τῆς Ρωσίας. Οἱ πρακτικὲς αὐτές, ποὺ ἐντάσσονται στὸ Ἑλληνικὸ σχέδιο τῆς Αἰκατερίνης, ἀπέφεραν ἕναν ἱκανοποιητικὸ ἀριθμὸ στελεχῶν στὴν ρωσικὴ διπλωματία, ἀλλὰ καὶ μία πρώτη ξεκάθαρη ὁμάδα στοὺς κόλπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ σαφῆ προσα-

νατολισμὸ στῆν δ' Ἀνάμεσα τοὺς βέβη στὸ ζήτημα τῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους μέχρι τὴν ἀνασῶς περίπτωση, ὅμως, γοντες συμφωνοῦνισμὸ καὶ εἶχε κοὶ Ἀνάμεσα στοὺς πρῶτου ρωσο-ὀθι ἀναφέρομε ἐνδε Βενετία¹¹, τὸν Γε (=agents) τοῦ Ἀλεριώτη πρόξενο τῆ τοὺς συγγενεῖς τῆ Παλλαδοκλῆ, τὸν τὸν Παπαρρηγόπι χρόνια πρὶν ἀπὸ τ

8. Χαρακτηριστικὸ δείγμα αὐτῆς τῆς πρακτικῆς ὑπῆρξε ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ἡ περίπτωση τοῦ Βασιλείου Βατάτζη, ποὺ ἐστάλη ἀπὸ τὸν τσάρο ὡς πρέσβης τοῦ στὴν Περσία. Βλ. Χ. Μηνάογλου, «Οἱ περιηγήσεις τοῦ Βασιλείου Βατάτζη», *Παρνασσός* 44 (2002), σσ. 233-246. Μ. Sariyannis, «An Eighteenth-Century Ottoman Greek's Travel Account in Central Asia», στί: I. Sahin-B. Isakov-C. Buyar (ἐπιμ.), *The Central Asiatic roots of Ottoman culture*, Κωνσταντινούπολη 2014, σσ. 47-60.
9. Καὶ τότε βέβαια ἔγιναν προσπάθειες προσεταιρισμοῦ Ἑλλήνων καὶ γενικότερα χριστιανῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, κυρίως ὅμως στὸ στρατιωτικὸ ἐπίπεδο. Δὲν ὑπῆρχε τότε επίσημη ρωσικὴ πρεσβεία στὴν Πόλη, ἡ ὁποία νὰ δημιουργήσει ἕνα πραγματικὸ πολιτικὸ δίκτυο. Γιὰ τίς τότε προσπάθειες βλ. χαρακτηριστικὰ τὴν προκήρυξη τοῦ Μ. Πέτρου στί: P. Enepekides, «Zwei texte des 18. Jahrhunderts im Wiener Supplementum Graecum», *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinischen Gesellschaft*, 9 (1960), σσ. 59-60. Ἀπ. Βακαλόπουλος, «Ὁ Μέγας Πέτρος καὶ οἱ Ἑλληνες κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} καὶ τίς ἀρχές τοῦ 18^{ου} αἰ.», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ΑΠΘ*, 11 (1971), σσ. 253-258.
10. Βλ. Ἐ. Καφαμπέλης, *Τὶ ὀφείλει ἡ Ρωσία στὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1947, σσ. 47-51. Pappas, *Greeks in Russian military service*, σ. 63.

11. Βλ. Π. Κοντογιάνν *πόλεμον (1768-1774)*, θένιος καὶ ὁ Πατρις. σ. 154, σημ. 1. Παρροῦτης καὶ ἡ συπιστήμιο Ἰωαννίνων
12. Βλ. Pappas, *Greeks*
13. Ἄλλος ἕνας σηματοῦ ὑπῆρξε καὶ ὁ Γεώργιος ὡς αὐτοκρατορικὴ μάτισε σημαντικὸ (1807) ἀκολούθησ ὡς πρέσβης τῆς Ρωσικῆς Ἐπιτογραφία Ἀνδρέας
14. Ὁ Βλασσόπουλος Παπαρρηγόπουλος Χ. Μηνάογλου, *Ἐπὶ Καρατζᾶς ὁ Μπα* Ε.Κ.Π.Α. 2012, σ.
15. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς *1759-1831. Ἔγγραφα*

νατολισμὸ στὴν διεκδίκηση τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Ἀνάμεσά τους βέβαια διαμορφώθηκαν ποικίλες τάσεις καὶ στάσεις ἀπέναντι στὸ ζήτημα τῆς ὑπόστασης τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ποὺ θὰ ἀπελευθερώνονταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖες κυμαίνονταν ἀπὸ τὴν ὑπαγωγὴ στὴν Ρωσία μέχρι τὴν ἀνασύσταση τῆς Ρωμαϊκῆς (Βυζαντινῆς) Αὐτοκρατορίας. Σὲ κάθε περίπτωση, ὅμως, ὅλοι αὐτοὶ οἱ πρῶτοι Ἕλληνες ρωσόφιλοι πολιτικοὶ παράγοντες συμφωνοῦσαν ὅτι ἡ μόνη δύναμη ποὺ μποροῦσε νὰ βοηθήσει τὸν Ἕλληνισμό καὶ εἶχε κοινὰ συμφέροντα μαζί του ἦταν ἡ Ρωσία.

Ἀνάμεσα στοὺς ἤδη ὑπηρετοῦντες τὴν ρωσικὴ πολιτικὴ ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ πρώτου ρωσο-ὀθωμανικοῦ πολέμου ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' καὶ λίγο νωρίτερα ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὸν Παναγιώτη Μαρούτση, πρέσβη τῆς Ρωσίας στὴν Βενετία¹¹, τὸν Γεώργιο Παπάζογλου καὶ τὸν Ἐμμανουὴλ Σάρρο, πράκτορες (=agents) τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλώφ στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο¹², Πάνο Μπιτζίλη, Χειμαριώτη πρόξενο τῆς Ρωσίας ποὺ ὑπηρέτησε τὴν ρωσικὴ διπλωματία μὲ ἀρκετοὺς συγγενεῖς του, τὸν συντοπίτη του Ἀντώνιο Τζίκα, τὸν Λέσβιο Ἀντώνιο Παλλαδοκλῆ, τὸν Λυμπεράκη Μπενάκη, τὸν Μοτσενίγο¹³, τὸν Βλασσόπουλο, τὸν Παπαρρηγόπουλο¹⁴, τὸν Σπυρίδωνα Παπαδόπουλο¹⁵. Τὰ τρία τελευταῖα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξή τοῦ δευτέρου ρωσο-ὀθωμανικοῦ πολέμου (1787-

11. Βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' Ρωσσοτουρικὸν πόλεμον (1768-1774)*, Ἀθήνα 1903, σσ. 69-70. Π. Συνοδινός, «Ὁ Παλαῶν Πατρῶν Παρθένιος καὶ ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Σεραφεῖμ», *Ἡπερωτικά Χρονικά* 5 (1930), σ. 154, σημ. 1. Pappas, *Greeks in Russian military service*, σ. 66. Β. Κολιός, *Ὁ Πάνος Μαρούτσης καὶ ἡ συμβολή του στὰ Ὀρλωφικά (1768-1774)*, ἀνέκδ. διδακτ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων 1994.

12. Βλ. Pappas, *Greeks in Russian military service*, σσ. 66-67.

13. Ἄλλος ἓνας σημαντικὸς παράγοντας τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες ὑπῆρξε καὶ ὁ Γεώργιος Μοτσενίγος (1726-1839), ὁ ὁποῖος ξεκίνησε τὴν σταδιοδρομία του ὡς αὐτοκρατορικὸς πληρεξούσιος τῆς Ρωσίας στὴν Ἐπτάνησο Πολιτεία (1802). Διαδραμάτισε σημαντικὸ ρόλο μέχρι τὴν λήξη τῆς ρωσικῆς παρουσίας στὰ Ἐπτάνησα καὶ τότε (1807) ἀκολούθησε τοὺς Ρώσους καὶ ἔγινε σύμβουλος τοῦ τσάρου. Ἀργότερα, ὑπηρέτησε ὡς πρέσβης τῆς Ρωσίας στὴν Νάπολη καὶ τὸ Τορίνο. Βλ. Δ. Ἀρβανιτάκης (ἐπιμ.), *Ἀλληλογραφία Ἀνδρέα Μουστοξύδη-Αἰμίλιου Τυπάλδου (1822-1860)*, Ἀθήνα 2005, σ. 131.

14. Ὁ Βλασσόπουλος καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος ὑπῆρξαν φιλικοί. Ὁ δεύτερος, ὁ Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος, ἦταν ὁ πατέρας τοῦ ἱστορικοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου. Βλ. Χ. Μηνάογλου, *Ἕλληνες διπλωμάτες στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία: Ὁ Κωνσταντῖνος Καρατζᾶς ὁ Μπάνος καὶ τὸ ταξίδι του στὴν Πρωσία 1790-1792*, ἀνέκδ. διδακτ. διατριβή, Ε.Κ.Π.Α. 2012, σ. 132. <http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/26340>

15. Γὰ ὅλους αὐτοὺς βλ. Γ. Ἄρς (ἐκδ.), *Ἡ Ρωσία καὶ τὰ πασαλίκια Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου 1759-1831. Ἐγγραφα ρωσικῶν ἀρχείων*, Ἀθήνα 2007.

1792) οἱ Ἕλληνες πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι τῆς Ρωσίας αὐξήθηκαν αἰσθητά: Δ. Γκολέκης στὴν Τραπεζούντα, Ρ. Κορονέλης στὴν Βηρυττό, Ἴ. Ἀτσάλης στὴν Κύπρο, Δ. Ματζανᾶς στὴν Δαμασκό, Β. Τόνος στὴν Ἀλεξάνδρεια, Γ. Τυρναβίτης στὴν Ρόδο, Ἀ. Κορονέλης στὴν Χίο, Φ. Γατέσκας στὴν Σάμο, Ν. Ἀναστασίου στὴν Σαντορίνη, Κ. Ταραγάνης στὰ Δαρδανέλια, Χ. Κομνηνὸς στὴν Πελοπόννησο, Σ. Μπιτσιλῆς στὴν Κεφαλλονιά, Δ. Ζαγοραῖος στὴν Ζάκυνθο, Λ. Μπενάκης στὴν Κέρκυρα, Π. Μπιτσιλῆς στὴν Χιμάρρα, Ἀ. Γκίικας στὴν Ραγούζα, Ἀ. Παλλαδοκλῆς στὴν Δαλματία, Π. Κρεβατᾶς στὴν Εὐβοία, Ἀ. Γλυκῆς στὸ Ὁτράντο καὶ Γ. Πρωτοψάλτης στὴν Ἀγκώνα¹⁶. Αὐτοὶ ἀποτέλεσαν τὸν μεγάλο ὄγκο τῶν Ρώσων πρακτόρων στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία καὶ τὰ ὅμορα κράτη καὶ τῶν ὁποίων ἡ σημασία ὑπῆρξε μεγάλη γιὰ τὴν ρωσικὴ διπλωματία κυρίως λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ τους καὶ τῆς δυνατότητας νὰ ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ καὶ νὰ ἀλληλεπιδροῦν μὲ τοὺς πολλοὺς Ἕλληνες¹⁷, τὸν «ἀπλὸ» λαό, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχονταν καὶ οἱ περισσότεροι. Ἡ ἔκταση τῆς ρωσοφιλίας ἀνάμεσα στοὺς ἀπλοὺς Ἕλληνες, τοὺς ἐστερημένους ἰδιαιτέρας παιδείας καὶ ἐξέχουσας κοινωνικῆς θέσεως, παρότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογιστεῖ μὲ ἀκρίβεια, ἐν τούτοις ὑπῆρξε σίγουρα πολὺ μεγάλη. Δὲν εἶναι βέβαια εὐκόλο νὰ τεκμηριωθεῖ, καθὼς τὸ αὐτονόητο δὲν καταγράφεται συχνὰ τόσο στὰ ἔγγραφα, ὅσο καὶ στὶς ἀφηγηματικὲς μαρτυρίες. Ἰδίως στὰ ἔγγραφα καὶ συγκεκριμένα στὴν ἀλληλογραφία τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματοῦχων στὴν ρωσικὴ ὑπηρεσία δὲν ἀναφέρονται συνήθως λεπτομερῶς οἱ πηγές, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀρῶνται τίς πληροφορίες τους, ἰδίως ἂν πρόκειται γιὰ ἀπλοὺς Ἕλληνες. Κάθε ἀξιωματοῦχος εἶχε τὸ δίκτυό του, ἀλλὰ ἀπέφευγε γιὰ πολλοὺς λόγους νὰ τὸ ἀποκαλύπτει. Εἶναι ἐνδιαφέρουσες ὅμως γιὰ τὴν πυκνότητα τοῦ δικτύου, κάποιες εὐτυχεῖς γιὰ τὸν ἱστορικὸ ἐξαίρεσεις τοῦ παραπάνω «κανόνα». Σὲ μία ἀπὸ τίς πλέον εὐγλωττες, ὁ τότε (1806) διοικητῆς τῆς Λευκάδας στὸ πλαίσιο τῆς Ἰονίου Πολιτείας καὶ ἀπόλυτα ρωσόφιλος Στυλιανὸς Βλασσόπουλος σημειώνει σὲ ἐπιστολὴ του τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ γιὰ εἰδήσεις ποὺ ἐλάμβανε αὐθημερὸν ἀπὸ τὴν Πρέβεζα:

«Σήμερον, πλοίαρχός τις, προερχόμενος ἐκ Πρεβέζης, ἀνέφερεν, ὅτι κατὰ τὴν πρωΐαν, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του, ἤκουσε κανονιοβολι-

μοὺς πρὸ ὁ Ἄλῃ πα Ἐκ ση λογγίτη, γαμβρόν ὅτι ὁ Ἄλῃ στείλῃ πρ Ρωσίας κι Ταύτη νίας τὸ ἐν φερεν, ὅτ Ὁθωμανᾶ 700 ἱππεῖ

Μόνο σὲ μία ἕναν καπετάνιο, ἰδιότητες δὲν μν τες του μποροῦ δικτύου του.

Ἐνδεικτικὰ ε γλου, ἡ ὁποία ε που τὸ πρότυ Παπάζογλου ἢ ἀρχικὰ ἀσχολήθ Κατόπιν κατετά γιὰ χρόνια πρὶν νος σὲ ἄδεια ἀι ουργία δικτύου Ἀνέπτυξε σημα ἀνάμεσά τους κ

16. Βλ. St. Batalden, *Catherine II's Greek prelate: Eugenios Voulgaris in Russia 1771-1806*, New York 1982, σ. 95.

17. Βλ. μεταφρασμένα σχετικὰ ρωσικὰ ἔγγραφα στὰ Κ. Ἀ. Παλαιολόγος, «Ρωσικὰ περὶ Ἑλλάδος ἔγγραφα νῦν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεθερμηνευόμενα», *Παρνασσός* 1 (1877), σσ. 915-921, 2 (1878), σσ. 459-464, σσ. 708-712, 5 (1881), σσ. 143-153, 7 (1883), σσ. 223-228, σσ. 449-452, 8 (1884), σσ. 579-580, 9 (1885), σσ. 693-698 καὶ 12 (1889), σσ. 250-252.

18. Κ. Γ. Μαχαιρᾶς, 1954, σσ. 500-501

19. Αὐτὸς πιθανὸν ν τοῦ ἁγίου Ἰωάνν πρὸς τὸν Ρῶσο μανικοῦ στόλου λεμο. Βλ. γιὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴς τηρητικὴ ἀντίθε

σμούς πρὸς τὴν Σαλαχώραν καὶ ἐλέγετο ὅτι ἐπρόκειτο νὰ μεταβῆ ἐκεῖ ὁ Ἄλῃ πασᾶς μετὰ στρατοῦ, ἀλλ' ἀγνοεῖ μετὰ πόσου.

Ἐκ σημερινῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἐκ Πρεβέζης ἱερέως Δημητρίου Ζαλογγίτη, σταλείσης πρὸς τὸν κύριον Κωνσταντῖνον Γεροστάθην, γαμβρὸν τοῦ ἐνταῦθα καθηγητοῦ δρος Μαυρομάτη, πληροφοροῦμαι, ὅτι ὁ Ἄλῃ πασᾶς συνεκέντρωσεν εἰς Ἄρταν 7000 ἄνδρας, ἵνα τοὺς ἀποστείλῃ πρὸς κατάληψιν τῆς Λευκάδος, ἅμα ὡς ἤθελε κηρυχθῆ ὁ μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας πόλεμος. [...]

Ταύτην τὴν στιγμήν, ὥραν 22 καὶ ἡμίσειαν, ἐπανῆλθεν ἐξ Ἀκαρνανίας τὸ ἐκεῖ σταλέν, ὡς προεῖπον, ἔμπιστον πρόσωπον, ὅπερ μοι ἀνέφερεν, ὅτι ἐπιτηδεῖως κατῶρθωσεν νὰ πληροφορηθῆ παρὰ πολιτῶν Ὀθωμανῶν, ὅτι ὁ Ἄλῃ πασᾶς συνεκέντρωσεν ἐν Μύτικα τῆς Πρεβέζης 700 ἵππεῖς καὶ ὅτι τὴν νύκτα θὰ φθάσῃ ἐκεῖ καὶ αὐτὸς οὗτος»¹⁸.

Μόνο σὲ μία ἡμέρα δηλαδὴ ὁ Βλασσόπουλος ἔλαβε πληροφορίες ἀπὸ ἕναν καπετάνιο, ἕναν ἱερέα, ἕναν δάσκαλο καὶ δύο πρόσωπα τῶν ὁποίων οἱ ιδιότητες δὲν μνημονεύονται. Αὐτοὶ οἱ πέντε ἀναφερόμενοι πληροφοριοδότες του μποροῦν νὰ μᾶς δώσουν μία εἰκόνα τῆς ἔκτασης τοῦ συνόλου τοῦ δικτύου του.

Ἐνδεικτικὰ στὴν συνέχεια θὰ δοῦμε τὴν δράση τοῦ Γεωργίου Παπάζογλου, ἡ ὁποία εἶναι ἡ πλέον γνωστὴ καὶ θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς περὶ τοῦ πρότυπο καὶ γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους Ρώσους πράκτορες. Ὁ Παπάζογλου ἢ Παπαζώλης (1725-1775) γεννήθηκε στὴν Σιάτιστα καὶ ἀρχικὰ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἐμπόριο στὴν Θεσσαλονίκη καὶ στὴν Ὁδησσό. Κατόπιν κατετάγη στὸν ρωσικὸ στρατὸ καὶ ὑπῆρξε πράκτορας τῶν Ὀρλώφ γιὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ 1768-1774. Στὰ 1764 καὶ εὐρισκόμενος σὲ ἄδεια ἀπὸ τὸν ρωσικὸ στρατὸ ἄρχισε νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴν δημιουργία δικτύου ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες τῆς Βενετίας καὶ τῆς Ἀδριατικῆς. Ἀνέπτυξε σημαντικὴ δράση καὶ στρατολόγησε πολλοὺς στὴν Τεργέστη, ἀνάμεσά τους καὶ τὸν ἀρχιμανδρίτη Δαμασκηνὸ Ὁμηρο¹⁹, ἱερέα τῆς ἑλλη-

18. Κ. Γ. Μαχαιρᾶς, *Πολιτικὴ καὶ διπλωματικὴ ἱστορία τῆς Λευκάδος (1797-1810)*, Ἀθήναι 1954, σσ. 500-501.

19. Αὐτὸς πιθανὸν νὰ εὐθύνεται γιὰ τὴν συγκέντρωση στὸ ἀρχεῖο τῆς κοινότητος ἐπιστολῶν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου καὶ μάλιστα τῆς συγχαρητήριας ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου πρὸς τὸν Ρῶσο πρόξενο στὴν Θεσσαλονίκη Μελνικώφ γιὰ τὴν καταναυμαχίση τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἀπὸ τὸν ρωσικὸ κατὰ τὸν δεύτερο ἐπὶ Αἰκατερίνης ρωσο-ὀθωμανικὸ πόλεμο. Βλ. γιὰ τὴν ἐπιστολὴ Κ. Μαργαρίτης, «Ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς ἐν Τεργέστη Κοινότητος», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 17 (1918), σσ. 338-343. Χ. Μηνάογλου, «Ἡ πατερικὴ καὶ ἡ συντηρητικὴ ἀντίθεση στὴν Γαλλικὴ Ἐπανάσταση», *Παρνασσός* 42 (2000), σσ. 147-160.

νικῆς κοινότητας²⁰, ὁ ὁποῖος διαδραμάτισε κεντρικὸ ρόλο στὴν δημιουργία στὴν πόλη καὶ ὄχι μόνον ρωσικοῦ δικτύου²¹. Συνέχισε τὶς προσπάθειές του μὲ πολλὰ ταξίδια στὴν Ἡπειρο, τὴν Στερεὰ καὶ τὴν Πελοπόννησο. Στὰ 1765 μάλιστα ἐξέδωσε καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα πλήρη ἐγχειρίδια πολεμικῆς τέχνης στὰ ἑλληνικά²², τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ μετάφραση ρωσικοῦ πρωτοτύπου²³. Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἄλλους Ἕλληνες ποὺ ἔδρασαν παράλληλα μὲ τὸν Παπαζώλη μνημονεύουμε τοὺς Ἄγγελο Ἀδαμόπουλο, Ἰωάννη Παλατῖνο καὶ Ἰωάννη Πετούση²⁴. Ὅλοι αὐτοὶ εἶχαν ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τουλάχιστον δέκα ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ὀπλαρχηγούς τῆς Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδας ἐντάσσοντάς τους -ἔστω καὶ προσωρινά- στὸ ρωσικὸ δίκτυο. Στὰ 1768 ἐντάχθηκε στὸ ρωσικὸ δίκτυο καὶ ὁ Λουδοβίκος Σωτήρης, ὁ ὁποῖος θὰ δράσει ἐντονότερα στὸν ἐπόμενο πόλεμο²⁵. Στὴν Μάνη ὁ Σάρρος, ὁ Παπαζώλης καὶ ὁ οὐκρανικῆς καταγωγῆς Τομάρα (διερμηνέας τοῦ Ρώσου πρέσβη στὴν Βενετία) ξεσήκωσαν τὸν Παναγιώτη Μπενάκη, στὸν ὁποῖο στηρίχθηκε ὀλόκληρη ἡ ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο²⁶. Ἐκεῖ κατὰ τὰ Ὀρλωφικά, πέρα ἀπὸ τὶς οἰκογένειες Μπενάκη, Μαυρομιχάλη καὶ Περρούκα, ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὸ ρωσικὸ δίκτυο εἶχε ἡ οἰκογένεια Νοταρᾶ τῆς Κορίνθου μὲ τοὺς προεστοὺς Γρηγόριο καὶ Σπυρίδωνα, ἀλλὰ ἰδίως μὲ τὸν ἅγιο ἐπίσκοπο Κορίνθου καὶ πνευματικὸ ἡγέτη τῶν Κολλυβάδων Μακάριο. Ὁ Ἅγιος ἔχασε τὴν ἐπισκοπική του ἔδρα λόγῳ τῆς συμμετοχῆς τῆς οἰκογένειάς του στὴν ἐπανάσταση καὶ μέχρι τὸ τέλος τοῦ βίου του (1805) βρισκόταν ἐξόριστος²⁷.

Ἵπληξε μάλιστα συγκεκριμένη ρωσικὴ στρατηγικὴ στὴν χρῆση τῶν Ἑλλή-

20. Βλ. Μ. Κωνσταντινίδης, «Ὁ πρῶτος ἐκκλησιαστικὸς προεστὴς τῆς ἐν Τεργέστη ἑλληνικῆς κοινότητος ἀρχιμανδρίτης Δαμασκηνὸς Ὁμηρος (1709-1793)», *Νέα Σιών* 11 (1911), σσ. 680-688 καὶ 823-831.

21. Βλ. Ὀλγα Κατσαροδῆ-Hering, *Ἡ ἑλληνικὴ παροιμία τῆς Τεργέστης (1751-1830)*, τ. Α', Ἀθήνα 1986, σ. 308. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀπουσία ὁποιασδήποτε ἀρχεακτικῆς μαρτυρίας γιὰ τὸ πέρασμα τοῦ Παπαζώλη ἀπὸ τὴν πόλη καὶ τὴν δραστηριότητά του ἐκεῖ.

22. Γ. Παπαζώλης, *Διδασκαλία, ἤγουν ἐρμηνεία τῆς πολεμικῆς τέξεως καὶ τέχνης*, Βενετία 1765.

23. Βλ. Pappas, *Greeks in Russian military service*, σσ. 66-67.

24. Βλ. Pappas, *Greeks in Russian military service*, σ. 67.

25. Βλ. Ἐμμ. Πρωτοφάλης, «Ἡ ἐπαναστατικὴ κίνησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν Β' Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον (1787-1792). Λουδοβίκος Σωτήρης», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, 17 (1960), σσ. 33-155.

26. Βλ. Pappas, *Greeks in Russian military service*, σσ. 68-70.

27. Βλ. Στ. Παπαδόπουλος, *Ἅγιος Μακάριος Κορίνθου: Ὁ Γενάρχης τοῦ Φιλοκαλισμοῦ*, Ἀθήνα 2014.

νων διπλωματῶν Ὀρλώφ στὴν ἀmann καὶ Α. Α. τοῦ «Ἑλληνικοῦ τέμκιν²⁹. Πέρα πλωματία σὲ α πολιτικούς παρ Πάνω στοὺς Φι τικό, ἂν ὄχι ση ρες στὰ Βαλκιά

Ἡ πρώτη τέ ἐντὸς τῆς Ὁθωι τοῦ Γρηγόριου συνεργασία τῶν τὶς Ἡγεμονίες, ἰ ωτερικὴ πολιτι: Αὐτοκρατορία. ἴ μέσα στὴν δεκο ὅταν παραδόθη Βλαχία, καθὼς ἴ Ὅταν οἱ Ρῶσοι καὶ μεταφέρθηκ λωτος» τῆς Αἰκι

28. Σὲ ὑπόμνημά τ ξεις στὸν Νότο: τηση τῆς Κριμ ἀνεξάρτητου Δ ραβία καί, τέλε τῆς Ὁθωμανικῆ Batalden, *Cathe ἀξίζει νὰ σημει Βηρουττό!* Βλ. *Royal Central A*

29. Βλ. Batalden, *C*

30. Τὴν ἐποχὴ ἐκεῖ καὶ Εὐρωπαϊοὺ κυτο στὴν πρῶ Ὁθωμανικὴ Αὐ

νων διπλωματῶν καὶ πρακτόρων στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἀπὸ τοὺς Ὀρλώφ στὴν ἀρχή, στὴν συνέχεια τοὺς ὑπουργοὺς ἐξωτερικῶν A. I. Ostermann καὶ A. A. Bezborodko²⁸, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἐν πολλοῖς καὶ ὁ ἐμπνευστὴς τοῦ «Ἑλληνικοῦ Σχεδίου» τῆς Αἰκατερίνης καὶ τέλος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ποτέμκιν²⁹. Πέρα ὅμως ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀπλοὺς Ἑλληνας ἢ ρωσικὴ διπλωματία σὲ αὐτὸ τὸ διάστημα προσεταιρίστηκε καὶ πολὺ σημαντικότερους πολιτικοὺς παράγοντες τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τοὺς Φαναριώτες³⁰. Πάνω στοὺς Φαναριώτες στήριξαν τὸ κεντρικὸ τους δίκτυο, ἐξίσου σημαντικό, ἂν ὄχι σημαντικότερο ἀπὸ τὸ ἐπαρχιακὸ μὲ τοὺς διάφορους πράκτορες στὰ Βαλκάνια, τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὰ νησιά.

Ἡ πρώτη τέτοια περίπτωσις Φαναριώτῃ πρίγκιπα, ὁ ὁποῖος λειτούργησε ἐντὸς τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ὡς ἄνθρωπος τῶν Ρώσων, εἶναι αὐτὴ τοῦ Γρηγόριου Γκίκα. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Μαυροκορδάτων ὑπῆρχε μία συνεργασία τῶν Ἡγεμόνων μὲ τὴν Ρωσία, ἢ ὁποῖα καὶ ἐπισημῶς εἶχε λόγο γιὰ τὶς Ἡγεμονίες, ἀλλὰ μὲ τὸν Γρηγόριο Γκίκα περνοῦμε πλέον σὲ μία καθαρὰ νεωτερικὴ πολιτικὴ ὑποστήριξις τῶν ρωσικῶν συμφερόντων στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Οἱ ἐπαφὲς τοῦ Γκίκα μὲ τὴν Ρωσία ἴσως νὰ ξεκινοῦν νωρίτερα, μέσα στὴν δεκαετία τοῦ 1760, ἀλλὰ μὲ βεβαιότητα ὑφίστανται ἀπὸ τὸ 1769, ὅταν παραδόθηκε ἐθελουσίως στοὺς Ρώσους. Ἡ ἐποχὴ εἶναι κρίσιμη γιὰ τὴν Βλαχία, καθὼς βρισκόμαστε μέσα στὸν ρωσο-ὀθωμανικὸ πόλεμο τοῦ 1768-1774. Ὅταν οἱ Ρῶσοι εἰσέβησαν στὴν Ἡγεμονία, ὁ Γκίκας παραδόθηκε οἰκειοθελῶς καὶ μεταφέρθηκε στὴν Πετρούπολη, ὅπου διέμεινε ὡς φιλοξενούμενος «αἰχμάλωτος» τῆς Αἰκατερίνης μέχρι τὸ 1775. Τὸν Γκίκα ἀκολούθησε στὴν Ρωσία καὶ

28. Σὲ ὑπόμνημά του στὰ 1780 πρὸς τὴν Αἰκατερίνη σημείωνε τὶς ρωσικὲς ἐδαφικὲς ἐπιδιώξεις στὸν Νότο: κατάληψη ἐπιπλέον ἐδαφῶν περιμετρικὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, προσάρτηση τῆς Κριμαίας, κατάληψη ἐνός, δύο ἢ τριῶν νησιῶν στὸ Αἰγαῖο, δημιουργία ἀνεξάρτητου Δακικοῦ κράτους, ποὺ θὰ συμπεριλάμβανε Βλαχία, Μολδαβία καὶ Βεσσαραβία καί, τέλος, τὴν ἐπανίδρυση τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας στὰ εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη τῆς Ὄθωμανικῆς, τὴν ὁποῖα ὅμως θὰ ἠγεμόνευε ὁ ἐγγονὸς τῆς τσαρίνας Κωνσταντίνος. Βλ. Batalden, *Catherine II's Greek prelate*, 96-97. Γιὰ τὸ ἐφικτὸ ἢ μὴ τῶν παραπάνω ἐπιδιώξεων ἀξιίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ ρωσικὴ ἐπέκταση ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἔφτασε πρὸς νότο στὴν Βηρυττό! Βλ. W. Persen, «The Russian occupations of Beirut 1772-1774», *Journal of the Royal Central Asian Society* 52 (1955), σσ. 275-286.

29. Βλ. Batalden, *Catherine II's Greek prelate*, σσ. 95-98.

30. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ Ρῶσοι ἐξαγόρασαν καὶ ἀρκετοὺς Ὄθωμανοὺς διβανλῆδες, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ Εὐρωπαίους πρέσβεις στὴν Κωνσταντινούπολη προκειμένου νὰ στήσουν τὸ ρωσικὸ δίκτυο στὴν πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας. Βλ. Μηνάογλου, *Ἑλληνας διπλωμάτης στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία*, σσ. 135-137.

ἢ ἀκολουθία του. Ἀνάμεσα στοὺς ἀκολουθούς του ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ἓνα πρόσωπο, τὸ ὁποῖο ἀποτελέσει παράγοντα τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας τῆς Πόλης· πρόκειται γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο τὸν Φιραρῆ (1754-1819)³¹. Ὁ Μαυροκορδάτος μαζί με τὰ ἀνήφια τοῦ Γκίκα καὶ ἄλλους νεαροὺς φαναριῶτες τῆς ἀκολουθίας του παρακολούθησαν μαθήματα στὴν Σχολὴ Εὐελπίδων τῆς Πετρούπολης (Kadetski Korpus). Παρότι ἡ σχολὴ εἶχε στόχο τὴν δημιουργία ἀξιωματικῶν τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, στὰ χρόνια τῆς Αἰκατερίνης, εἶχε ἐμπλουτιστεῖ με ἀρκετὰ θεωρητικὰ μαθήματα, ὥστε οἱ ἀπόφοιτοὶ τῆς νὰ καταλαμβάνουν καὶ διοικητικὲς θέσεις³².

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1771 ἀφίχθησαν καὶ ἄλλοι ὑπῆκοι τοῦ Σουλτάνου στὴν ρωσικὴ πρωτεύουσα. Πρόκειται γιὰ 51 Τούρκους ποὺ αἰχμαλωτίστηκαν στὴν Κριμαία³³. Ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ ὁ μετέπειτα διάσημος ἐπίσημος σουλτανικός χρονικογράφος Βασίφ ἐφέντης, λογιότατος ἀξιωματοῦχος, ποὺ διορίστηκε ἀργότερα πρέσβης στὴν Ἰσπανία καὶ ρεῆς ἐφέντης (=ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν)³⁴. Ὁ Βασίφ ἀπεστάλη ἐννέα μῆνες ἀργότερα³⁵ ὡς κομιστής ἀπὸ

31. Γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο βλ. Γεώργιος Ν. Σουτσοῦ, *Ἀλεξανδροβόδας ὁ ἀσυείδητος* (1785), ἔκδ. Δ. Σπάθης, Ἀθήνα 1995.

32. Βλ. Σουτσοῦ, *Ἀλεξανδροβόδας*, σ. 289.

33. Γιὰ τὴν παραμονὴ στὴν Ρωσία ὑπάρχει ἀπὸ τουρκικῆς πλευρᾶς ἡ ἀναφορὰ ποὺ συντάξε γιὰ τὴν αἰχμαλωσία ὁ γραμματικὸς τοῦ ὀθωμανοῦ διοικητῆ Νεκατῆ ἐφέντης. Βλ. St. Conermann, «Das eigene und das Fremde. Der Bericht der Gesandtschaft Mustafa Rasihs nach St. Petersburg 1792-4», *Archivum Ottomanicum* 17 (1999), σσ. 254-255.

34. Βλ. A. C. Barbier, «Ambassade de l'historien turc Vasif Efendi en Espagne, 1787-1788», *Journal asiatique* 5/19 (1862), σσ. 505-523. M. Köhbach, «Die osmanische Gesandtschaft nach Spanien in den Jahren 1787-1788», στί: G. Heiss-G. Klingenstein (ἐπιμ.), *Das Osmanische Reich und Europa 1683 bis 1789*, München 1983, σσ. 143-152. E. Menchinger, «A reformist philosophy of history: The case of Ahmed Vasif Effendi», *The Journal of Ottoman Studies* 44 (2014), σσ. 141-168.

35. Οἱ ὑπόλοιποι Τούρκοι ἀφῆθησαν ἐλεύθεροι στὰ τέλη τοῦ 1774 με ἀρχὲς τοῦ 1775 μαζί με τὴν ἀκολουθία τοῦ Γκίκα. Βέβαια, φαίνεται πὼς δὲν ἀπελευθερώθηκαν στὸ σύνολό τους οἱ αἰχμάλωτοι στὰ 1775, καθὼς ἐκείνη τὴν χρονιά συνάντησε ὁ ὀθωμανὸς πρέσβης στὴν Μόσχα Ἀμπντούλ Κερίμ μουσουλμάνους αἰχμαλώτους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔλαβε πληροφορίες γιὰ τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τῆς Ρωσίας. Αὐτοὶ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι καὶ Τάταροι τῆς Κριμαίας, καθὼς στὴν ἀναφορὰ τῆς πρεσβείας πρὸς τὴν Πύλη μνημονεύονται ὡς «μουσουλμάνοι αἰχμάλωτοι». Βλ. N. Itzkowitz-M. Mote (ἐπιμ.), *Mubadele: An Ottoman-Russian exchange of ambassadors*, Chicago 1970, σ. 117. Γιὰ τὸ ζήτημα εὐρύτερα τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν αἰχμαλώτων μετὰ τὸν πόλεμο βλ. Will Smiley, «Let whose people go? Subjecthood, sovereignty, liberation, and legalism in eighteenth-century Russo-Ottoman relations», *Turkish Historical Review* 3 (2012), σσ. 206-212. Will Smiley, «The Burdens of Sub-

μέρους τῆς Αἶκα στρατήγῳ τῆς Ροι ἀρχίσει διαπραγῆ συγκρατουμένων οἰκογένειές τους, ναντήθη με τὸ καὶ γράμμα τοῦ του θεωρεῖται δι διαπραγματεῦσε Ἰδιαίτερο ἐνδιαφ πτύθησαν ἀνάμι τους τῆς Αἰκατερ ἐφέντη, ἀπὸ τὴν Γνώρισαν ἀραγε ἐνταχθοῦν στὴν « νὰ σιωπήσουν με ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀκ μερίδες του ἀναφ φουν οἱ ὀθωμανι προσθέτει ὅμως Ἰ Γρηγορίου Ὁρλώ νὰ ἀντιμετωπιστ στοὺς μουσουλμά ἐνδιαφέρουσα πι τοῦχων τῆς Πύλη ραγόντων ἀπὸ μέ Στὴν Πετρούπι τικὸς παράγοντα τοῦ Φιραρῆ συνο χάνου τῆς Κριμαί διέμενε στὴν ρωι ἀντιπρόσωπος τε

jecthood: The Ottoman Journal of

36. Βλ. Virginia Aksent'eva, *Leiden-Nev* 1783.

37. Βλ. Κ. Καρατζᾶς,

μέρους τῆς Αἰκατερίνης Β' προτάσεων γιὰ συνθηκολόγηση πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγὸ τῆς Ρουμιάντσεφ καὶ τὸν Μ. Βεζύρη Μεχμέτ πασά, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἀρχίσει διαπραγματεύσεις στὸ μέτωπο. Μαζί του μετέφερε γράμματα τῶν συκρατουμένων του -καὶ ἴσως καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Γκίκα- πρὸς τὶς οἰκογένειές τους. Ἀφοῦ πρῶτα πέρασε ἀπὸ τὸ ρωσικὸ στρατόπεδο καὶ συναντήθηκε μὲ τὸν Ρουμιάντσεφ, κατέληξε στὸ σουλτανικὸ ὄρδι κομίζοντας καὶ γράμμα τοῦ Ρώσου ἀρχιστράτηγου πρὸς τὸν Μ. Βεζύρη³⁶. Ἡ ἀποστολὴ του θεωρεῖται διπλωματικὰ ἐπιτυχής, καθὼς μετὰ ἀπὸ αὐτὴν ἄρχισαν οἱ διαπραγματεύσεις, ποὺ ὀδήγησαν στὴν συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζή. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ σχέσεις καὶ οἱ ἐπαφές ποὺ θὰ ἀναπτύχθηκαν ἀνάμεσα στοὺς μουσουλμάνους καὶ τοὺς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους τῆς Αἰκατερίνης, ἰδίως ἂν ἐξετάσουμε τὴν κατοπινὴ καριέρα τοῦ Βασίφ ἐφέντη, ἀπὸ τὴν μία, καὶ τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Γνώρισαν ἄραγε καὶ οἱ δύο πλευρὲς τὴν ρωσικὴ φιλοξενία, δέχθηκαν νὰ ἐνταχθοῦν στὴν «ὑπηρεσία» τῆς Αἰκατερίνης καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποφάσισαν νὰ σιωπήσουν μετὰ τὴν ἐπάνοδό τους ἀμοιβαῖα; Ὁ Κωνσταντῖνος Καρατζᾶς, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀκολουθοῦς τοῦ Γκίκα στὴν Ρωσία, στὰ ὅσα γράφει στὶς Ἐφημερίδες του ἀναφερόμενος στὸν Βασίφ ἔρχεται νὰ συμφωνήσῃ μὲ ὅσα γράφουν οἱ ὀθωμανικὲς πηγές γιὰ αὐτὸν καὶ τὴν αἰχμαλωσία του στὴν Ρωσία προσθέτει ὅμως καὶ μία ἄγνωστη πληροφορία: πὼς ὑπῆρξε ἄνθρωπος τοῦ Γρηγορίου Ὁρλώφ³⁷. Τὰ ζητήματα αὐτὰ βέβαια δὲν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ ἀντιμετωπιστοῦν στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἐργασίας μας σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στοὺς μουσουλμάνους πράκτορες τῆς Αἰκατερίνης, ὅμως ἀποτελοῦν μία πολὺ ἐνδιαφέρουσα πτυχὴ τῶν σχέσεων μουσουλμάνων καὶ χριστιανῶν ἀξιωματούχων τῆς Πύλης, καθὼς καὶ τῆς πολιτικῆς προσεταιρισμοῦ πολιτικῶν παραγόντων ἀπὸ μέρος τῆς Ρωσίας.

Στὴν Πετρούπολη ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὑπῆρχε καὶ ἓνας ἄλλος ξένος πολιτικὸς παράγοντας, μὲ τὸν ὁποῖο οἱ τύχες τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου τοῦ Φιραρῆ συναντήθηκαν ἀργότερα. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀδελφὸ τοῦ τότε χάνου τῆς Κριμαίας καὶ μετέπειτα χάνο καὶ τὸν ἴδιο Σαχὶν Γκιράυ, ὁ ὁποῖος διέμενε στὴν ρωσικὴ αὐλὴ καὶ σίγουρα ἦταν κάτι παραπάνω ἀπὸ ἀπλὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἡ μόρφωση καὶ οἱ πνευματικὲς του ἰκα-

jecthood: The Ottoman State, Russian Fugitives, and Interimperial Law 1774–1869», *International Journal of Middle East Studies* 46 (2014), σσ. 73–93.

36. Βλ. Virginia Aksan, *An Ottoman statesman in war and peace. Ahmed Resmi Effendi 1700–1783*, Leiden-New York-Koln 1995, σ. 112.

37. Βλ. Κ. Καρατζᾶς, *Ἐφημερίδες*, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, χφ. 3106, 128r.

νόητες είχαν κερδίσει την Αικατερίνη, ιδίως μετά την μεσολάβησή του για την υπογραφή ανάμεσα στον αδελφό του και την τσαρίνα της συνθήκης, με την οποία η Ρωσία αναγνώριζε την Κριμαία ως ανεξάρτητο κράτος, πράξη βέβαια που η Πύλη θεωρούσε προδοτική και παράνομη για τον χάνο³⁸. Ο Σαχίν φαίνεται ιδιαίτερα πιθανό πως γνωρίστηκε στην Πετρούπολη με την φαναριώτικη αντιπροσωπεία και ειδικότερα με τον Φιραρή. Στά 1783 όντας ο ίδιος πλέον χάνος, η Κριμαία προσαρτήθηκε από την Ρωσία, με πρωταγωνιστή στις διαπραγματεύσεις από οθωμανικής πλευράς τον τότε Μ. Δραγομάνο Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο τον Φιραρή, ο οποίος εξαιτίας της συμμετοχής του σε αυτές τις συζητήσεις αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τα οθωμανικά έδαφη περνώντας στην προστασία της Αικατερίνης τον Ιανουάριο του 1787 και αφού είχε παυθεί από Ηγεμόνας της Μολδαβίας ένα μήνα νωρίτερα³⁹. Πραγματικά, ακόμη και αν πρόκειται για σύμπτωση και όχι για μία οργανωμένη διπλωματική συνεργασία ανάμεσα στους δύο άνδρες για εξυπηρέτηση των ρωσικών συμφερόντων, η περίπτωση αυτή καταδεικνύει το χαμηλό επίπεδο των υπηρεσιών αντικατασκοπείας της Πύλης. Παρότι ο Γρηγόριος Γκίκας καρατομήθηκε για την έθελούσια αιχμαλωσία του στην Ρωσία λίγα χρόνια μετά την επιστροφή του, κανείς οθωμανός αξιωματούχος δεν φάνηκε να γνώριζε την «σύμπτωση» της παρουσίας Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και Σαχίν Γκιράου στην Πετρούπολη στις αρχές της δεκαετίας του '70, όταν στά 1783 μετά από σειρά λανθασμένων διπλωματικών ενεργειών η Πύλη αναγκαζόταν να παραχωρήσει ουσιαστικά την Κριμαία στην Ρωσία⁴⁰.

Νωρίτερα και συγκεκριμένα μετά την λήξη του πολέμου στά 1775 ο Γρηγόριος Γκίκας είχε επιστρέψει έλεγμένος από τους Μολδαβούς βογιάρους, σύμφωνα με όρο που είχε επιβάλει η τσαρίνα στον σουλτάνο, ως Ηγεμόνας της Μολδαβίας. Έσφαλε, όμως, που δέχτηκε τον μολδαβικό θρόνο και επέστρεψε στις Ηγεμονίες, επειδή η προστασία που του παρείχαν οι Ρώσοι λειτούργησε εις βάρος του, καθώς μετέτρεψε τις υποψίες που υπήρχαν από την φυγή του για ρωσοφιλία, σε βεβαιότητα της Πύλης⁴¹. Έτσι, και η ρωσική πολιτική δεν κατόρθωσε να χρησιμοποιήσει όπως θα ήθελε τον Γκίκα. Στά 1777 η Πύλη, όταν έκρινε πως δεν κινδύνευε από κάποια επιθετική ενέργεια της Ρωσίας απέναντί της και θεωρώντας και την έσωτερική συγκυρία πρό-

38. Βλ. Aksan, *An Ottoman statesman*, σ. 160.

39. Βλ. Σοῦτσος, *Αλεξανδροβόδας*, σσ. 310-313.

40. Βλ. D. Kolodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International diplomacy on the European periphery (15th-18th century)*, Leiden-Boston 2011, σσ. 206-214.

41. Πρβλ. Batalden, *Catherine II's Greek prelate*, σ. 14.

σφορη, τον άποκε τὸ τέλος του, καὶ Ἡγεμονία του, με

Πολύ μεγαλύτερο κορδάτο τον Φιραρή στην Ὀθωμανική λαδὴ ανάμεσα στα κορδάτος έργαία δεκαετία, μέ; ταίος να αναγκασει να σημειώσε πραγματικότητας για ἄλλον ἄγνωστο τρόπο όχι μόνο με τηρήσουν αὐτήν τσουν τὸ κεφάλι τενά ξεκαθαρίσουμε μας ἀκόμη- κολάαλλά ἀκόμη καὶ ι που ἐπικρατοῦσα ἀνθρώπινες- σχέσ πρέσβεις τους στὶ ρισατακὶκὸ που διη συνέβη στὴν Πόλιματικὸ σώματος κήπους κάποιων ρ τους ἀντιλήφθηκε σὲ να φύγουν ἀμ

Έτσι, λοιπόν, ιθαμώνας της ρωφραγκολεβαντίνο πιθανή, παρότι δι

42. Βλ. Κ. Καρατζᾶς, *Documente privitoare*

43. Για τους φραγκολεβλ. Μηνάογλου, "Ε

44. Βλ. Μηνάογλου, ὁ;

σφορη, τὸν ἀποκεφάλισε. Ὁ Γκίκας βέβαια δὲν μποροῦσε ἴσως νὰ φανταστεῖ τὸ τέλος του, καθὼς ἦταν ὁ πρῶτος Ἡγεμόνας ποὺ ἐκτελέστηκε κατὰ τὴν Ἡγεμονία του, μέσα στὸ παλάτι του⁴².

Πολύ μεγαλύτερα πολιτικὰ ὀφέλη εἶχε ἡ Ρωσία ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο τὸν Φιραρῆ, ὁ ὁποῖος ἀποτελέσσε τὴν ψυχὴ τοῦ ρωσικοῦ κόμματος στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία γιὰ τὴν περίοδο 1775-1786, τὴν περίοδο δηλαδὴ ἀνάμεσα στοὺς δύο ἐπὶ Αἰκατερίνης ρωσοτουρκικοὺς πολέμους. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐργάστηκε μὲ συνέπεια γιὰ τὰ ρωσικὰ συμφέροντα γιὰ περίπου μία δεκαετία, μέχρι ἡ Πύλη νὰ ἀντιληφθεῖ τὸν ρόλο του καὶ ἔτσι ὁ τελευταῖος νὰ ἀναγκαστεῖ νὰ καταφύγει στὴν Ρωσία γιὰ νὰ γλυτώσει. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε κάτι ποὺ ἀνάλογα μὲ τὴν γνώση τῆς ὀθωμανικῆς πραγματικότητος ποὺ διαθέτει κανεὶς, γιὰ ἄλλον θεωρεῖται αὐτονόητο, ἐνῶ γιὰ ἄλλον ἄγνωστο: ὅλοι οἱ Φαναριῶτες ποὺ συνεργάζονταν καθ' οἰονδήποτε τρόπο ὄχι μόνο μὲ τὴν ρωσική, ἀλλὰ ὁποιαδήποτε ξένη αὐλή, ἔπρεπε νὰ διατηρήσουν αὐτὴν τὴν συνεργασία πάση θυσίᾳ κρυφῆ, ἂν ἤθελαν νὰ διατηρήσουν τὸ κεφάλι τους πάνω στοὺς ὤμους τους. Καὶ σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ ξεκαθαρίσουμε ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀποκρύπτονται μόνο τὴν -καὶ στὶς μέρες μας ἀκόμη- κολάσιμη συνεργασία μὲ τὸν ἐχθρό, ἢ ὁποῖα σημαίνει προδοσία, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ὁποιαδήποτε παρέκκλιση πρὸς θέσεις, ἀπόψεις, συνήθειες ποὺ ἐπικρατοῦσαν σὲ μία ξένη δύναμη ἢ καὶ ἀκόμη τὶς προσωπικὲς -καθαρὰ ἀνθρώπινες- σχέσεις μὲ ἐκπροσώπους τῶν δυνάμεων αὐτῶν (πρωτίστως τοὺς πρέσβεις τοὺς στὴν Πόλη). Εἶναι χαρακτηριστικὸ σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἓνα περιστατικὸ ποὺ διηγεῖται ἡ Βρετανίδα περιηγήτρια λαίδη Craven, τὸ ὁποῖο τῆς συνέβη στὴν Πόλη. Καθὼς γύριζε μὲ ἐκλεκτὴ συνοδεία ἀπὸ μέλη τοῦ διπλωματικοῦ σώματος (τῶν εὐρωπαϊκῶν πρεσβειῶν στὴν Πόλη) ἀνάμεσα στοὺς κήπους κάποιων φαναριώτικων ἀρχοντικῶν, ὁ ἰδιοκτήτης ἐνὸς ἀπὸ αὐτὰ ποὺ τοὺς ἀντιλήφθηκε, ἔστειλε κατατρομαγμένος τὸν ὑπηρέτη του νὰ τοὺς ζητήσει νὰ φύγουν ἀμέσως, γιὰ νὰ μὴν θεωρηθεῖ ὅτι ἔχει ἐπαφὲς μὲ δυτικούς.

Ἔτσι, λοιπόν, αὐτὰ τὰ χρόνια μετὰ τὸ 1775 ὁ Μαυροκορδάτος δὲν ὑπῆρξε θαμώνας τῆς ρωσικῆς πρεσβείας, ἀλλὰ διατήρησε στενὲς ἐπαφὲς μὲ τοὺς φραγκολεβαντίνους δραγομάνους τῆς Πόλης καὶ τὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς Φαναριῶτες βλ. Μηνάογλου, *Ἕλληνες διπλωμάτες στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία*, σσ. 106-115.

42. Βλ. Κ. Καρατζᾶς, «Ἐφημερίδες», ἔκδ. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, στό: E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, τ. 13, București 1909, σσ. 83-90.

43. Γιὰ τοὺς φραγκολεβαντίνους δραγομάνους τῆς Πόλης καὶ τὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς Φαναριῶτες βλ. Μηνάογλου, *Ἕλληνες διπλωμάτες στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία*, σσ. 106-115.

44. Βλ. Μηνάογλου, *ὁπ.π.*, σσ. 112-113 καὶ σ. 128.

θεωρεῖται ἡ συνεργασία του μὲ τὸν Λέσβιο δραγομάνο καὶ σύμβουλο τῆς πρεσβείας Ἀντώνιο Παλλαδοκλῆ, ὁ ὁποῖος ἀκολούθησε τὸν Ρῶσο πρέσβη Ρέπνιν μετὰ τὴν Συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ στὴν Πόλη στὰ 1775⁴⁵ καὶ παρέμεινε ἐκεῖ μέχρι τὸ 1781⁴⁶. Γράφει χαρακτηριστικὰ ὅτι διατηροῦσε μυστικές ἐπαφές στὴν Πόλη καὶ ὅτι ἐργάστηκε σθεναρὰ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς Κριμαίας⁴⁷ ἐρχόμενος σὲ ἐπαφὴ μὲ Φαναριῶτες καὶ φροντίζοντας νὰ διατηρεῖ τὰ ρωσόφιλα αἰσθήματά τους⁴⁸. Ὁ Παλλαδοκλῆς εἶχε βρεθεῖ στὴν Ρωσία τὸ 1762, σπούδασε στὴν Ἀκαδημία τοῦ Κιέβου καὶ ἀρχικὰ σταδιοδρόμησε ὡς δάσκαλος⁴⁹, ἐνῶ κατόπιν εἶχε ὑπηρετήσει στὸ ρωσικὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου (1768-1774)⁵⁰ καὶ προφανῶς εἶχε γνωριστεῖ ἀπὸ τότε μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο καὶ τὴν ὑπόλοιπη ἀκολουθία τοῦ Γκίκα. Τὸ 1771 ἐξέδωσε στὴν Ρωσία μίαν σειρὰ ἀπὸ ὠδὲς ἀφιερωμένες στὴν Αἰκατερίνη Β' καὶ Ρώσους στρατηγούς, ὅπως ὁ Ἀλέξιος καὶ ὁ Γρηγόριος Ὁρλώφ, ὁ Νικήτας Πανὴν καὶ ὁ Συμεὼν Ναρισκὴν⁵¹. Σὲ ἄλλο ἔργο του στὰ 1773 προσφέρει στὴν Αἰκατερίνη τὸν μεγαλύτερο δυνατὸ

ἔπαινο, καθὼς ρομοιάζει καὶ ομοίωσή του σὲ κατανίκησε τὸν ἔδρευε στὴν Κισης, καὶ γιὰ τὴν Στὰ 1783, ὅταν λαδοκλῆς ἀναβι νόταν πρόξενος τὸν δεῦτερο ἐπὶ τὴν ὁποία προσ τῆς Ρωσίας στὰ

Ἡ δυνατότητα ματικὴ ὑπόστα τὴν διετῆ μόλις ἐπίτευξη ἐνὸς μαίας. Ἡ Κριμα Ὀθωμανικῆς Αἰ ἀποδέχθηκε τὴν τῆς Κριμαίας ἡ νός του παλαιὸς κατόρθωσε νὰ τ Ρωσία εἶχε ἐτοῦ οὔτε ὁ χάνος, ὁ κηθεῖ ἡ Ρωσία

45. Βλ. N. Itzkowitz-M. Mote (eds.), *Mubadele: An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors*, Chicago 1970, σ. 126.

46. Βλ. Ἄρς, *Ἡ Ρωσία καὶ τὰ πασαλίγια Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου*, σ. 57, σ. 61.

47. Ἐργάστηκε ὥστε νὰ ὑπογραφεῖ ἡ «ἐνδιάμεση» συμφωνία ἀνάμεσα σὲ Πύλη καὶ Ρωσία γιὰ τὴν ὀριοθέτηση τῶν συνόρων καὶ τὴν Κριμαία, ἡ συνθήκη τοῦ Aynalı Kavak στὰ 1779. Οἱ Ὀθωμανοί, ἀμέσως μετὰ τὴν συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ μὲ τὴν ὁποία προβλεπόταν ἡ πλήρης ἀνεξαρτησία τοῦ ταταρικοῦ χανάτου τῆς Κριμαίας, ἄρχισαν νὰ ἀμφισβητοῦν αὐτὸν τὸν ὅρο καὶ ἔτσι οἱ δύο πλευρὲς ὁδηγήθηκαν στὴν ὑπογραφή τῆς νέας συνθήκης στὰ 1779, ἡ ὁποία ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἀποτελέσει προάγγελο τῆς τελικῆς προσάρτησης τῆς Κριμαίας στὴν Ρωσία στὰ 1783. Ἄρς, *Ἡ Ρωσία καὶ τὰ πασαλίγια Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου*, σ. 57. Γιὰ τὴν ἐκθεση τοῦ Παλλαδοκλῆ βλ. R. Lauer (ἐπιμ.), *Slavica Gottingensia*, τ. 1, Wiesbaden 1995, 1095. Σὲ αὐτὴν παρομοιάζει τὸν Ποτέμκιν μὲ τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὸν Μεγαλέξανδρο καὶ γράφει ὅτι, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες κατέλαβαν τὴν Τροία, ἔτσι καὶ οἱ Ρῶσοι θὰ καταλάβουν τὴν Πόλη.

48. Βλ. Ἄρς, ὅπ.π., σ. 57.

49. Ὁπ.π., σ. 17.

50. Βλ. N. Καμαριάνος, «Σπάνια ἑλληνικὰ φυλλάδια δημοσιευμένα στὴν Πετρούπολη (1771-1772)», Ὁ Ἐραμιστῆς 18 (1986), σ. 28.

51. Ἀντώνιος Παλλαδοκλῆς, *Стихи на платье греческое въ кое Ея Императорское Величество соизволила одѣваться въ маскарадѣ* /Στίχοι εἰς τὴν στολὴν τὴν ἑλληνικὴν, ἣν οὐκ ἀπηνήνατο ἀμφιέσασθαι ἡ μεγίστη Αὐτοκράτωρ, Πετρούπολη 1771. Ἀντώνιος Παλλαδοκλῆς, *Ода ... Графу А. Г. Орлову* /Ὁδὴ τῷ ἐκλαμπροτάτῳ Κόμητι Ἀλεξίῳ Γρηγοριάδῃ τῷ Ὁρλώφ, Πετρούπολη 1771. Ἀντώνιος Παλλαδοκλῆς, *Ода ... Графу Г. Г. Орлову* / Ὁδὴ τῷ ἐκλαμπροτάτῳ Κόμητι Γρηγορίῳ Γρηγοριάδῃ τῷ Ὁρλώφ, Πετρού-

πολη 1771. Ἀντο κῆτα Ἰωαννιάδῃ Συμεὼνι Ναρισ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΑ ἰ sische bibliothek: tersburg-Riga-L

52. Τῆς ἀφιερώνει τῷ ἐπ' Ἀλεξάν ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΑ ἰ sische bibliothek: tersburg-Riga-L

53. Ἀντώνιος Παλλ (στὰ ρωσικά). " νικῶν ἐπὶ τῶν ἰ νικῆ Βιβλιογρα

54. Βλ. Ἄρς, Ἡ Ρω

ἔπαινο, καθὼς θεωρεῖ ὅτι τῆς πρέπει ὁ τίτλος τῆς «Μεγάλης» καὶ τὴν παρομοιάζει καὶ αὐτὴν μὲ τὸν Μεγαλέξανδρο. Προχωράει, μάλιστα, τὴν παρομοίωσή του σὲ λεπτομέρειες, καθὼς ἰσχυρίζεται ὅτι, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος κατανίκησε τὸν Δαρεῖο, ἔτσι καὶ ἡ Αἰκατερίνη κατανίκησε τὸν Δαρεῖο ποὺ ἔδρευε στὴν Κωνσταντινούπολη, δηλαδὴ τὸν σουλτάνο⁵². Συνέγραψε, ἐπίσης, καὶ γιὰ τὶς ρωσικὲς νίκες στὴν Κριμαία, ἐξυμνώντας τὸν Ποτέμκιν⁵³. Στὰ 1783, ὅταν ὁ Μαυροκορδάτος γινόταν Μ. Δραγομάνος τῆς Πύλης, ὁ Παλλαδοκλῆς ἀναβαθμιζόταν καὶ ἐκεῖνος καὶ ἀπὸ διπλωματικὸς ὑπάλληλος γινόταν πρόξενος τῆς Ρωσίας στὴν Δαλματία, θέση ποὺ διατήρησε καὶ κατὰ τὸν δεύτερο ἐπὶ Αἰκατερίνης ρωσο-ὀθωμανικὸ πόλεμο (1787-1792) καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία προσπάθησε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐνισχύσει τὴν δυναμικὴ παρέμβαση τῆς Ρωσίας στὰ Βαλκάνια⁵⁴.

Ἡ δυνατότητά του νὰ ἐνισχύσει τὰ ρωσικὰ συμφέροντα ἀπέκτησε πραγματικὴ ὑπόσταση, ὅταν στὰ 1783 κατέστη Μ. Δραγομάνος τῆς Πύλης. Παρὰ τὴν διετῆ μόλις δραγομανία του, κατόρθωσε νὰ συμβάλει τὰ μέγιστα στὴν ἐπίτευξη ἑνὸς στρατηγικοῦ στόχου τῆς Ρωσίας, τὴν προσάρτηση τῆς Κριμαίας. Ἡ Κριμαία μέχρι τότε ἀποτελοῦσε αὐτόνομο ὑποτελὲς βασιλεῖο τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ στὰ 1783 ἡ Ὀθωμανικὴ πλευρὰ σιωπηρὰ ἀποδέχθηκε τὴν προσάρτησή της ἀπὸ τὴν Ρωσία, ὅταν χάνος τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας ἦταν ὁ Γκιράν καὶ δραγομάνος τῆς Πύλης ὁ συμφιλοξενούμενός του παλαιότερα στὴν Ρωσία Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Ὁ τελευταῖος κατόρθωσε νὰ πείσει τὴν Πύλη ὅτι ἡ παραχώρηση ἦταν ἀναπόφευκτη, ὅτι ἡ Ρωσία εἶχε ἐτοιμαστῆ γιὰ νέο πόλεμο καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε καμιά περίπτωση οὔτε ὁ χάνος, ὁ ὁποῖος δέχθηκε τὴν προσάρτηση, νὰ μεταπειστῆ, οὔτε νὰ νικηθεῖ ἡ Ρωσία ἀπὸ τὶς σουλτανικὲς δυνάμεις στὴν Κριμαία. Γιὰ τὶς «ὑπη-

πολη 1771. Ἀντώνιος Παλλαδοκλῆς, *Ода ... Графу Н. И. Панину* / Ὡδὴ τῶ ... Κόμητι Νικήτα Ἰωαννιάδη τῶ Πανίν. Πετρούπολη 1771. Ἀντώνιος Παλλαδοκλῆς, *Ὡδὴ τῶ ἐξοχοτάτῳ Συμεῶνι Ναρισκίν*, (ρωσ. - ἑλλ.), Πετρούπολη 1771.

52. Τῆς ἀφιερώνει καὶ τοὺς ἐξῆς στίχους: «Τέρμ' ἐπίθες πρέσβιστ' αἰὼν κόμπῳ μεγαλαύχῳ / Τῶ ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ ἀβρύνεαι μεγάλῳ / Κυδνότερον γὰρ τὸν νῦν σοιο μέγαν μετὰ Πέτρον / ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΑ ἔθη ΔΕΥΤΕΡΑ αἰς ἀρεταῖς». Hartwich Ludwig Christian Bacmeister, *Russische bibliothek: zur kenntniss des gegenwärtigen zustandes der literatur in Russland*, τ. 3, St. Petersburg-Riga-Leipzig 1775, σσ. 52-55. Βλ. ἐπίσης καὶ τόμος 4, σ. 477 καὶ 6 σσ. 308-314.

53. Ἀντώνιος Παλλαδοκλῆς, *Διήγησις τῆς ἐκστρατείας τῶν Ὀθωμανῶν εἰς Κριμαίαν*, 1781 (στὰ ρωσικά). Ἴσως νὰ εἶναι δικό του καὶ τὸ ἀνώνυμο ἔργο, *Πανηγυρισμὸς τῶν ρωσικῶν νικῶν ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν*, Πετρούπολη 1775 (στὰ ρωσικά). Βλ. Θ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466-1800)*, τ. Α', Ἀθήνα 1984, σ. 342.

54. Βλ. Ἄρς, *Ἡ Ρωσία καὶ τὰ πασαλίγια Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου*, σ. 17, σσ. 68-69, σ. 77.

ρεσίες» του πρὸς τὴν Πύλη σὲ αὐτὲς τὶς διαπραγματεύσεις μάλιστα ὁ Μαυροκορδάτος ἀνταμείφθηκε μὲ τὸν θρόνο τῆς Μολδαβίας, τὸν ὁποῖο πῆρε ἀπὸ τὸν ἄσπονδο πρωτοξάδελφό του καὶ συνονόματο Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο τὸν Δελήμπεη στὰ 1785. Στὰ 1786, ὅμως, ὅταν τὸ κλίμα στὸ Διβάνι μεταστράφηκε ἀπὸ τὴν ὑποχωρητικότητα ἀπέναντι στὴν Ρωσία καὶ ἐγίναν γνωστὲς καὶ οἱ ἐπαφές του μὲ τὴν Ρωσία, ἡ Πύλη τὸν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ Ἡγεμόνα καὶ τοῦ ζήτησε νὰ ἐπιστρέψει στὴν Πόλη. Ἐκεῖνος γνωρίζοντας καλὰ τί θὰ ἐπακολουθοῦσε, ἐὰν ἐπέστρεφε, ἔφυγε ἀπὸ τὸ Ἰάσιο, ὄχι ὅμως γιὰ τὴν Πόλη, ἀλλὰ γιὰ τὴν Μόσχα, ὅπου καὶ ἐζήσε τὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του μὲ σύνταξη ποῦ τοῦ ἐξασφάλισε ἡ Αἰκατερίνη γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του στὴν Ρωσία. Ἡ κόρη του μάλιστα ἐγίνε δεσποινίδα ἐπὶ τῶν τιμῶν τῆς τσαρίνας⁵⁵.

Πέρα ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου τοῦ Φιραρῆ, ἡ ὁποία εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴν ρωσοφιλία στὸ ἀνώτατο ἐπίπεδο τῶν Φαναριωτῶν, θὰ μνημονεύσουμε καὶ ἓνα τυπικὸ παράδειγμα τοῦ μέσου ἐπίπεδου. Πρόκειται γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Σκαρλάτου Στούρτζα⁵⁶. Ἐνῶ μέχρι τότε ἦταν ἀξιωματοῦχος τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων, εἶχε ἤδη στὰ τέλη τοῦ 1790 ἀναλάβει τὴν βεστιαρία⁵⁷, ὑπὸ ρωσικὴ κατοχή⁵⁸, ἀξίωμα ποῦ τοῦ ἀπέφερε σημαντικὰ οικονομικὰ ὀφέλη⁵⁹. Ἡ περίπτωση μάλιστα τοῦ Στούρτζα δείχνει καὶ κάτι ἀκόμα, ἓναν ἄλλο τρόπο ποῦ χρησιμοποίησε ἡ Ρωσία προ-

55. Βλ. Γ. Ἄρς, *Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία στὴν Ρωσία*, Ἀθήνα 2011, σσ. 209-210.

56. Εἶχε νυμφευθεῖ τὴν Σουλτάνα, κόρη τοῦ ἡγεμόνα Κωνσταντίνου Μουρούζη. Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη. Βλ. Κ. Παπουλίδης, «Τρία ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων στὴ Ρωξάνδρα καὶ στὸν Ἀλέξανδρο Στούρτζα», στί: ὁ ἴδιος, *Ἑλληνορωσικά. Συλλογὴ μελετῶν ἐλληνορωσικῶν θεμάτων παιδείας καὶ πολιτισμοῦ τῆς μεταβυζαντινῆς καὶ νεότερης ἐποχῆς*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 60.

57. Βλ. Καρατζᾶς, ΕΒΕ, 24ν.

58. Οἱ Ρῶσοι εἶχαν καταλάβει τὴν Μολδαβία στὸ πλαίσιο τοῦ ρωσο-ὀθωμανικοῦ πολέμου 1787-1792. Πάμπολλοι ἀξιωματοῦχοι τότε τῶν Ἡγεμονιῶν εἶχαν περάσει στὴν ρωσικὴ ὑπηρεσία μὲ πλέον ἴσως σημαντικὴ τὴν περίπτωση τοῦ Ἰωάννη Τζαννέτου, Μ. Λογοθέτη τοῦ Μαυρογένη στὴν Βλαχία, ὁ ὁποῖος αὐτομόλησε στοὺς Ρώσους καὶ κατέληξε γραμματέας τοῦ Ποτέμκιν. Βλ. Χ. Μηνάογλου, «Ὁ Ρήγας, οἱ Φαναριώτες καὶ τὸ "Σαγανάκι τῆς Τρέλλας"», *Παράβασις* 11 (2013), σσ. 123-130.

59. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ παρουσίασή του ἀπὸ τὸν ὄχι καὶ τόσο παραδοσιακὸ Κοδρικᾶ, ὅταν τὸν συναντᾶ ὡς στρατηγὸ τῆς Ρωσίας τὸν Μάιο τοῦ 1793: «Ἐπήγα ὄθεν εἰς τὸν πάλαι βιστιάρην, ἥδη δὲ γενεράλην Στούρτζαν, τὸν ὁποῖον τὸν ἠῦρα ἀγνώριστον, ὡς ἀγένοιον καὶ ἀμούστακον, καὶ διήλθον μαζί του ὑπὲρ τὰς δύο ὥρας συνδιαλεγόμενος διὰ τὴν Σορόκαν, μουσίαν του». Π. Κοδρικᾶς, *Ἐφημερίδες (1787-1797)*, ἐκδ. Ἄλ. Ἀγγέλου, Ἀθήνα 1963, σ. 72.

κειμένου νὰ πρ
σθοδοσία τῶν
θει, ἀκριβῶς λ
νὰ εἶναι εὐρέ
Πύλη δὲν ἦταν
γαμπρῶν τῶν
σημαντικὸ ὄφ
μόνας εἶχε τὴν
τοῦ «φιραρῆ»

Ἰδιαίτερο ἐν
Στούρτζα, Ἀλε
πτώσεις τῶν Ἐ
Αὐτοκρατορία.
τέληγαν στὴν Ρ
θοῦμε στὸν Ἀλέ
στὴν Ὀθωμανικ
ἄνθρωποι τοῦ
ἄσκησε σημαντι

Ὁ Ἀλέξανδρος
λίγους μῆνες πρ
ἐνταξῆς τοῦ πα
τὸν πόλεμο τοῦ
τεχόμενη τότε ἄ
ξανδρος σπούδι
Πετρούπολης κα
Ἐξωτερικῶν τῆς
νόδεψε τὸν ναύα
ναβη, ὡς γραμμο
Καποδίστρια στί
1815 συνόδεψε

60. Δὲν εἶναι καθόλα
μὴ ὄλησε στὸν ἐχθ
δαβίας, εἶχε παρ
διπλωμάτες στὴν
61. Βλ. Th. Prousis, «
olution», *East Eu
dition*, Alexandre S

κειμένου νὰ προσεταιριστεῖ τοὺς Ἡγεμόνες: τὴν προαγωγή, ἐνίσχυση καὶ μισθοδοσία τῶν γαμπρῶν τους. Κάτι τέτοιο δὲν ἔχει μέχρι σήμερα ἐπισημανθεῖ. ἀκριβῶς λόγω τῆς φύσης αὐτῆς τῆς ἐνέργειας, πὼς δηλαδὴ δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι εὐρέως γνωστὴ, καθὼς τότε ἔχανε τὴν ἀξία της. Πραγματικά, ἡ Πύλη δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ παρατηρεῖ τις κινήσεις καὶ τις ἐπαφές ὄλων τῶν γαμπρῶν τῶν Ἡγεμόνων. Ἡ πρακτικὴ βέβαια αὐτὴ ἀπέφερε καὶ ἓνα ἄλλο σημαντικὸ ὄφελος: πὼς, καὶ ἂν ἀκόμη γνωστοποιούνταν τὰ σχετικὰ, ὁ Ἡγεμόνας εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ ἐπικαλεσετὶ τὴν διαφωνία του μὲ τις ἐνέργειες τοῦ «φιραρῆ» γαμπροῦ του⁶⁰.

Ἰδιαίτερο ἐνδιάφερον παρουσιάζει ἡ ἐξέλιξη τῶν τέκνων τοῦ Σκαρλάτου Στούρτζα, Ἀλεξάνδρου καὶ Ρωξάνδρας, ἡ ὁποία εἶναι τυπικὴ γιὰ τις περιπτώσεις τῶν Ἑλλήνων πρακτόρων τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Πολὺ συχνὰ τὰ τέκνα τῶν μελῶν τοῦ ρωσικοῦ κόμματος κατέληγαν στὴν Ρωσία, ὅπου σταδιοδρομοῦσαν ὡς ἀξιωματοῦχοι. Θὰ ἀναφερθοῦμε στὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὴν Ρωξάνδρα Στούρτζα, παρότι δὲν ἔζησαν ποτὲ στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἢ τὸ Ἑλληνικὸ Βασίλειο, ὑπῆρξαν ὁμως ἄνθρωποι τοῦ Καποδίστρια καὶ ιδίως ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὰ κείμενά του ἄσκησε σημαντικὴ ἐπιρροή στοὺς ρωσόφιλους τῆς Ἑλλάδας.

Ὁ Ἀλέξανδρος Στούρτζας⁶¹ γεννήθηκε στὸ Ἰάσιο στὶς 18 Νοεμβρίου 1791, λίγους μῆνες πρὶν ἡ οἰκογένεια ἐγκατασταθεῖ στὴν Πετρούπολη λόγω τῆς ἐνταξίης τοῦ πατέρα του Σκαρλάτου Στούρτζα στὴν ρωσικὴ ὑπηρεσία κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1787-1792, ὅταν εἶχε ἐνταχθεῖ στὸν ρωσικὸ στρατὸ στὴν κατεχόμενη τότε ἀπὸ τοὺς Ρώσους Μολδαβία, ὅπως εἶδαμε ἀνωτέρω. Ὁ Ἀλέξανδρος σπούδασε στὴν Θεολογικὴ Ἀκαδημία καὶ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πετρούπολης καὶ στὰ 1809 διορίστηκε δόκιμος ὑπάλληλος τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας, ἐνῶ τὸ 1811 ὀνομάστηκε διερμηνέας. Τὸ 1812 συνόδεψε τὸν ναύαρχο Τσιτσακῶφ, ἀρχηγὸ τῶν ρωσικῶν δυνάμεων στὸν Δούναβη, ὡς γραμματέας καὶ διερμηνέας του. Ἀργότερα, χρημάτισε βοηθὸς τοῦ Καποδίστρια στὸ διπλωματικὸ γραφεῖο τοῦ ναυάρχου στὸ Βουκουρέστι. Τὸ 1815 συνόδεψε τὸν Καποδίστρια στὸ Παρίσι. Οἱ ἀπόψεις του γιὰ τοὺς

60. Δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο ὅτι καὶ ὁ ἄλλος γαμπρὸς τοῦ Μουρούζη, ὁ Ὑψηλάντης, αὐτομόλησε στὸν ἐχθρό. Ὁ Ὑψηλάντης, ἡγεμόνας κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1787-1792 τῆς Μολδαβίας, εἶχε παραδοθεῖ οἰκειοθελῶς στοὺς Αὐστριακοὺς (1788). Βλ. Μηνάογλου, *Ἑλληνες διπλωμάτες στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία*, σ. 94 καὶ σσ. 279-280.

61. Βλ. Th. Prousis, «Aleksandr S. Sturdza: A Russian conservative response to the Greek Revolution», *East European Quarterly* 26/3 (1992), σσ. 309-344. Stella Gervas, *Réinventer la tradition. Alexandre Stourdza et l'Europe de la Sainte-Alliance*, Paris 2008.

Ἰησούιτες⁶² φαίνεται πὼς προκάλεσαν τὴν ἐκδίωξή τους ἀπὸ τὴν Ρωσία. Ἡ πρώτη σύζυγός του ὑπῆρξε Ρωσίδα, ἐνῶ ἡ δεύτερη καταγόταν ἀπὸ τὴν Πρωσία καὶ ἦταν κόρη τοῦ προσωπικοῦ ἱατροῦ τοῦ Φρειδερίκου Γ' τῆς Πρωσίας Οὐφαλάνδου. Πέρα ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν διετέλεσε καὶ μέλος τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως τῶν Σχολείων τῆς Ρωσίας. Ἦταν ἀνοιχτὰ πολέμιος τῶν νεωτερικῶν ἰδεῶν⁶³. Εἶχε στενὴ σχέση καὶ ἀλληλογραφία μὲ τὸν Καποδίστρια σὲ ὅλη τὴν ζωὴ του, ἰδίως γιὰ τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης. Ἐγγραψε βιβλίο μὲ τίτλο: *La Grèce en 1821 et 1822*, τὸ ὁποῖο κυκλοφορήθηκε ἀνώνυμος τὸ 1823. Συνέβαλε τὰ μέγιστα στὸ νὰ κατανοηθεῖ ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ἡ πραγματικὴ μορφή τῆς Ἐπανάστασης καὶ νὰ ἀποσεισθεῖ ἡ μομφὴ γιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση. Τὸ 1828 στάλθηκε ἀπὸ τὸ ρωσικὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ὡς ἐκπρόσωπος στὴν μεταβατικὴ διοίκηση τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν. Τὸ 1830 ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν καὶ ἐγκαταστάθηκε ὀριστικὰ μαζί μὲ τὴν ἀδελφή του στὴν Ὁδησσό, ὅπου διοικοῦσαν τὸ Ἴδρυμα Στούρτζα. Πέθανε τὸ 1854⁶⁴. Ὑπῆρξε ἐπίσης φίλος καὶ ἀλληλογράφος τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου⁶⁵, πρᾶγμα ποὺ δείχνει ἀκόμη περισσότερο τὴν συνέχεια ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὸ προεπαναστατικὸ καὶ τὸ μετεπαναστατικὸ ρωσικὸ κόμμα. Συγκεκριμένα, ὁ Οἰκονόμος γράφει σὲ ἐπιστολὴ του στὸν Στούρτζα, ἀσκώντας ἤδη ἀπὸ τὸ 1821 ἀντι-ἀγγλικὴ πολιτικὴ: «Οἱ θαλασσοκράτορες ἀγγέλλονται πανταχόθεν, ὅτι προάγουσι καὶ ὀδηγοῦσι καὶ βοηθοῦσι κρυφίως τὸν στόλον τὸν Ὀθωμανικόν. Οἱ δὲ ταλαίπωροι Ἕλληνες ἐγκαταλελειμμένοι ὑπὸ πάντων μάχονται μὲ τὸν θάνατον»⁶⁶.

Ἡ Ρωξάνδρα Στούρτζα γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 12 Ὀκτωβρίου 1786. Στὰ 17 τῆς ἔγινε δεσποινίδα ἐπὶ τῶν τιμῶν τῆς τσαρίνας Ἐλισάβετ. Στὸ σπίτι ἡ οἰκογένεια μιλοῦσε Ἑλληνικά. Στὴν Πετρούπολη γνωρίστηκε μὲ τὸν Καποδίστρια καὶ μετέβησαν μαζί στὸ Συνέδριο τῆς Βιέννης (1814-1815), ὁ Καποδίστριας ὡς ὑπουργὸς τοῦ τσάρου καὶ ἡ Ρωξάνδρα

62. Βλ. A. Stourdza, *Considerations sur la doctrine et l' esprit de l' Église Orthodoxe*, Weimar 1816.

63. Βλ. A. Stourdza, *Memoire sur l' état actuel de l' Allemagne*, Paris 1818.

64. Πολλὰ ἔργα του, ἀλλὰ καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία βρίσκονται στὰ ΓΑΚ, στὴν Συλλογὴ Βλαχογιάννη. Βλ. *Τὰ περιεχόμενα τῶν ΓΑΚ*, τόμος 4 (τμῆμα Β'), Ἀθήνα 1975, σσ. 1057-1059.

65. Βλ. Κ. Παπουλίδης, «Τρία ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων στὴ Ρωξάνδρα καὶ στὸν Ἀλέξανδρο Στούρτζα», στί: ὁ ἴδιος, *Ἑλληνορωσικά. Συλλογὴ μελετῶν ἑλληνορωσικῶν θεμάτων παιδείας καὶ πολιτισμοῦ τῆς μεταβυζαντινῆς καὶ νεότερης ἐποχῆς*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 57-78.

66. Βλ. Παπουλίδης, «Τρία ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου», σ. 67, σ. 69.

ὡς ἀκόλουθ
τὸν κόμη Ερ
Βιέννη τὸ 18
θανε τὸ 184

Στὰ χρόν
πέρα ἀπὸ τα
νὰ στρατολο
τέχει ἐξέχου
ξανδρο τὸ ἐξ
secolo XII.

Ἀπὸ ἐκεῖν
θερῆ. Στὰ 18
τῆς τάξεως
μεσολάβηση
θινοῦ κόμη Ι
στὸ Πεδεμόν
μὲ τὸν Δημήτ
φιλία. Ἐξέδα
ἑλληνικῶν με

Τὴν ἴδια ἐι
φορὲς καταγγ
τὰ φιλορωσι:

67. Βλ. Ἐλένη Κι
ἀγάπη: Ἰστο

68. Βλ. Δ. Ἀρβαν
(1822-1860),

69. Βλ. Ἀρβανιτό
νός, «Ἡ ἀνατ
γικὰ τοῦ Ρωμ

70. Πρόκειται γιὰ
τους καὶ πρῶ-
Βλ. Ἀθ. Χρήσ
ἐποχὴ του, Ἀθ
κρατορία, σ. 1

71. Βλ. Ἀρβανιτά

72. Ἐπίσης, παρα
ρίδων Ναράντ
λεγρίνος, ὁ π
Οὐγγροβλαχία

ὡς ἀκόλουθος τῆς τσαρίνας. Μὲ ὑπόδειξη τῆς ρωσικῆς αὐτῆς παντρεύτηκε τὸν κόμη Edling. Ἐλάβε μέρος στὴν ἴδρυση τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας στὴν Βιέννη τὸ 1814 μαζί με τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ καὶ τὸν Ἰγνάτιο Οὐγγροβλαχίας. Πέθανε τὸ 1844⁶⁷.

Στὰ χρόνια πιά κοντὰ στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἡ ρωσικὴ διπλωματία πέρα ἀπὸ τοὺς Φαναριώτες καὶ τοὺς διπλωματικούς της πράκτορες, ἄρχισε νὰ στρατολογεῖ καὶ λογίους. Ὁ Ἄνδρέας Μουστοξύδης (1785-1860), ποὺ κατέχει ἐξέχουσα θέση ἀνάμεσά τους, στὰ 1804 ἀφιέρωσε στὸν τσάρο Ἀλέξανδρο τὸ ἔργο του *Notizie per servire alla storia corcirese dai tempi eroici fino al secolo XII*.

Ἀπὸ ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ἡ σύνδεσή του με τὴν ρωσικὴ πολιτικὴ ὑπῆρξε σταθερή. Στὰ 1814 ὁ τσάρος τοῦ ἀπένευμε τὸ παράσημο τοῦ ἱππότη τῆς τετάρτης τάξεως τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου⁶⁸. Ἀπὸ τὸ 1820 ὡς τὸ 1826 με τὴν μεσολάβηση τοῦ φίλου του καὶ πρέσβη τῆς Ρωσίας στὸ Τορίνο, τοῦ Ζακυνθινοῦ κόμη Μοτσενίγου, ὑπηρέτησε ὡς σύμβουλος στὴν ρωσικὴ πρεσβεία στὸ Πεδεμόντιο⁶⁹. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ συνεργασία τοῦ Μουστοξύδη με τὸν Δημήτριο Σχινᾶ⁷⁰, μία παράμετρος τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἡ κοινὴ ρωσοφιλία. Ἐξέδωσαν μαζί στὰ 1817 τὴν *Συλλογὴ ἀποσπασμάτων ἀνεκδότων ἑλληνικῶν μετὰ σημειώσεων*⁷¹.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἡ αὐστριακὴ ἀστυνομία τὸν παρακολουθοῦσε, καὶ σὲ ἀναφορὲς καταγράφονται τὰ ἀντιγαλλικὰ καὶ ἀντιαυστριακὰ σὲ συνδυασμὸ με τὰ φιλορωσικὰ αἰσθήματά του⁷². Ἐπίσης, σημειωνόταν ὅτι διατηροῦσε

67. Βλ. Ἐλένη Κούγκου, *Ἰωάννης Καποδίστριας - Ρωξάνδρα Στούρτζα. Μία ἀνεκπλήρωτη ἀγάπη: Ἱστορικὴ βιογραφία*, Ἀθήνα 1998.

68. Βλ. Δ. Ἀρβανιτάκης (ἐπιμ.), *Ἀλληλογραφία Ἀνδρέα Μουστοξύδη-Αἰμίλιου Τυπάλδου (1822-1860)*, Ἀθήνα 2005, σσ. 26-27.

69. Βλ. Ἀρβανιτάκης, *Ἀλληλογραφία Ἀνδρέα Μουστοξύδη*, σ. 118. Πρβλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνός, «Ἡ ἀνατομία μιᾶς σχέσης», στό: ὁ ἴδιος, *Ὁ Λαὸς τοῦ Θεοῦ: Ἱστορικὰ καὶ Θεολογικὰ τοῦ Ρωμαίου Ἑλληνισμοῦ*, Ἀθήνα 2015, σσ. 215-254.

70. Πρόκειται γιὰ τὸν πατέρα τοῦ μετέπειτα διπλωμάτη καὶ ὑπουργοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ πρώτου καθηγητῆ τῆς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Κωνσταντίνου Σχινᾶ. Βλ. Ἀθ. Χρήστου, *Κωνσταντῖνος Δημητρίου Σχινᾶς (1801-1857): Ἡ ζωὴ, τὸ ἔργο, ἡ ἐποχὴ του*, Ἀθήνα 1998, 27-28. Μηνάογλου, *Ἑλληνες διπλωμάτες στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία*, σ. 84, σ. 132 καὶ σ. 176.

71. Βλ. Ἀρβανιτάκης, *Ἀλληλογραφία Ἀνδρέα Μουστοξύδη*, σ. 28.

72. Ἐπίσης, παρακολουθοῦνταν καὶ ἄλλοι Ἑλληνες διπλωμάτες τῆς Ρωσίας: ὁ πρόξενος Σπυρίδων Ναράντζης, ὁ ὑποπρόξενος Μάριος Φίλης, ὁ πρόξενος στὴν Τεργέστη Καίσαρ Πελεργίνος, ὁ προαναφερθεῖς Γεώργιος Μοτσενίγος, ὁ πρόσφυγας στὴν Πίζα Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας καὶ βεβαίως πρῶτα καὶ κύρια ὁ Καποδίστριας. Βλ. Ἀρτεμὴ Ξανθοπού-

ἐπαφῆς μὲ τοὺς Ρώσους διπλωμάτες στὴν Ἰταλία καὶ ἰδίως μὲ τὸν πρόξενο τῆς Ρωσίας στὸ Τορίνο Σπυρίδωνα Ναράντζη⁷³. Στὰ 1820 καὶ ἐνῶ ἔφερε τὸν τίτλο τοῦ κρατικοῦ ἱστοριογράφου τῶν Ἑπτανήσων, δημοσίευσε ἀνώνυμα στὸ Παρίσι τὸ ἀντι-ἀγγλικὸ ἔργο *Exposé des faits qui ont précédé et suivi la cession de Parga*. Ὅταν ἀποκαλύφθηκε ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ συγγραφέας, τοῦ ἀφαιρέθηκε ὁ τίτλος⁷⁴.

Μὲ τέτοιους συνεργάτες οἱ Ρῶσοι ἔχτισαν τὸ ρωσικὸ πολιτικὸ δίκτυο, τὸ ρωσικὸ κόμμα στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα ἤδη ἀπὸ τὸ πρῶτο διάστημα τῆς Ἐπανάστασης. Τὸ ρωσικὸ κόμμα ὄχι μόνον εἶχε γερῆς ρίζες ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια μετὰ τὴν Ἀνεξαρτησία αὐξανε τοὺς ὑποστηρικτές του μέχρι τὸν Κριμαϊκὸ Πόλεμο (1853-1856), κατὰ τὸν ὁποῖον ἢ ἦττα τῆς Ρωσίας ὑπῆρξε βαρύτερη καὶ συνεπῶς οἱ Ἕλληνες δὲν μποροῦσαν πλέον νὰ ἐλπίζουν στὴν βοήθειά της. Ἀκόμη περισσότερο, ὅμως, στὴν πτώση τῆς ρωσοφιλίας στὴν Ἑλλάδα συνετέλεσε ἡ ἄνοδος καὶ κυριαρχία κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα τοῦ Πανσλαβισμού⁷⁵, τῆς ιδιότυπης αὐτῆς μορφῆς διακρατικοῦ ἐθνικισμοῦ δυτικῆς προέλευσης, ποὺ ἔνωσε ὅλους τοὺς Σλάβους ὑπὸ τὴν ρωσικὴ πρωτοκαθεδρία καὶ διέλυσε τὴν ὅποια περίπτωση ὑπῆρχε μέχρι τότε γιὰ συνεργασία τῶν Ὀρθοδόξων λαῶν.

λου-Κυριακοῦ, *Ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Βενετίας (1797-1866). Διοικητικὴ καὶ οἰκονομικὴ ὀργάνωση, ἐκπαιδευτικὴ καὶ πολιτικὴ δραστηριότητα*. Θεσσαλονίκη 1978, σ. 131. Πρέπει νὰ ἔδινε πολὺ μεγάλη σημασία ἡ αὐστριακὴ διπλωματία στὴν δράση τοῦ ρωσικοῦ κόμματος στὴν Ἰταλία, ὥστε νὰ δαπανᾷ τὰ ἀπαιτούμενα γιὰ τὴν παρακολούθηση τῶν ἀνθρώπων.

73. Βλ. Ἀρβανιτάκης (ἐπιμ.), *Ἀλληλογραφία Ἀνδρέα Μουστοξυῆδη*, σ. 32.

74. Ὁπ.π., 32.

75. Πρβλ. J. Nicolopoulos, «From Agathangelos to the Megali Idea: Russia and the emergence of Modern Greek Nationalism», *Balkan Studies* 26/1 (1985), σ.σ. 41-56.

Ὁμότιμος
Γ

Εκκλητικὸς
ματα ποὺ
τῶν κληρικῶν
θερία, καθὼς ο
Γι' αὐτὴν τ
σαμε χθὲς συν
Ἄνδρες δυκ
σφάγια τοῦ Γέ
γματικὴ ἀφήγ
αὐτά, ὅπου, ση
τῆς καθ' ἡμᾶς
μετέχουν ἐξεγ
φερειῶν τους, π
τόπιν ἀπὸ Ἴσπε
Ἔτσι, μετὰ τ
Don Juan στὴν
πολίτης Μονεμ
ἐπανάσταση σι
νομε ἢ νὰ ξε
Πατρῶν Γερμαν
καὶ Μυτιλήνης
δόθηκε καὶ οἱ ἄ
τοῦ Μονεμβασί
νος. Τὰ αὐτὰ σι
τουρκικὲς δυνά
ριοχῆς ὑπέστη